

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

KILENCVENHATODIK ÉVFOLYAM
2025

Budapest, 2026

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Archival Publications Revue
des Archives

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Közleményei

Journal of the National Archives of Hungary
Revue des Archives Nationales de Hongrie

Kilencvenhatodik évfolyam

Főszerkesztő
Szabó Csaba

Szerkesztőség
Fiziker Róbert (felelős szerkesztő),
Hegedűs István, Kulcsár Krisztina, Miklós Dániel

Szerkesztőbizottság
Csetz Balázs, Mikó Zsuzsanna,
Németh László Sándor, Rácz György, Reisz T. Csaba

Székhely (postacím):
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
(1250 Budapest, Pf. 3.)
<https://leveltarikozlemenyek.mnl.gov.hu/index.php/lk>
mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_kozlemenyek
Email: leveltari.kozlemenyek@mnl.gov.hu

A borítóképhez felhasznált fotó:
A budapesti Tudományos Akadémia homlokzati rajza (1861) – részlet
Forrás: HU-MNL-OL-T 15-14.

HU ISSN 0024–1512
DOI: 10.71065/LK.2025
A kiadásért felel a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója
A borítót tervezte: Nagy Attila
Műszaki szerkesztő: Máté István
Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
Megjelent 21,5 (B/5) ív terjedelemben

TARTALOM

A Magyar Tudomány Éve

Szabó Csaba: Levéltári utópia	9
Kazareczky Noémi: A Drágffy család margójára – gazdálkodás, innováció, tudomány	25
Kelemen Dávid: Falukutató mozgalom, monográfiák és szociográfiák az 1930-as és '40-es évek Sopron vármegyéjében	53
Bakó Zsigmond: A Magyar Nemzeti Levéltár 2025. évi berlini tanulmányútja	75

Levéltártan

Lise Jaillant: Hogyan tehetjük a born-digital és a digitizált levéltári dokumentumokhoz való hozzáférést könnyebbé? Az akadályozó tényezők azonosítása és a megoldások (fordította: Törke Gábor)	119
Reinold Schmücker: Eredetiben megőrzés vagy digitalizálás? (fordította: Szabó Attila András)	145
Izsák Gergely – Závoczki Adrienn: Egy levéltári segédlet új útjai	153
Ugo Taraborrelli: „Ne quid rerum dictae Poenitentiariae lapsu temporis pereat”. A Sacra Poenitentiaria Apostolica levéltárának rövid bemutatása (fordította: Rácz György)	161

Műhely

Tóth Árpád: Három londoni vonatkozású evangélikus polgári végrendelet Pozsonyból	177
Deák Ádám: Az 1847. évi vármegyei anyautasítások összehasonlító elemzése	215
Csik Tamás: Etetés és itatás a csongrádi és a dési választásokon 1901-ben. „Fertőzött” szavazatok és politikai közösségépítés	259
Lenkey Tibor: A másik Iványi. Ifj. dr. Iványi-Grünwald Béla	291

Irodalom

Ordasi Ágnes: „Na ja, a Birodalmat érteni kell!” (Ress Imre: Nemzet, birodalom, identitás. HUN-REN Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2024)	305
Fiziker Róbert: Egy polgár életútja (Borbás Barna: Az első gól. Borbás Gáspár élete. Válasz Online Kft., [Budapest], 2023)	316
Reisz T. Csaba: Teljessé vált Budapest várostörténeti atlasza (Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternováczy Bálint: Pest. A kezdetektől 1848-ig / From the beginning to 1848. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2025 [Magyar Várostörténeti Atlasz, 10. Hungarian Atlas of Historic Towns, 10.])	319

Bessenyei Vanda: A diplomácia sűrűjében (Miklós Dániel: Csehszlovák –magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2024)	326
Pro Archivo	331
In memoriam	335
Angol nyelvű összefoglalók	337

TABLE OF CONTENTS

The Year of Hungarian Science

Csaba Szabó: Archival Utopia	9
Noémi Kazareczky: Farming, Innovation, Science – Notes on the Drágffy Family	25
Dávid Kelemen: Village Research Movement, Monographs, and Sociographies in Sopron County in the 1930s and 1940s	53
Zsigmond Bakó: A Study Trip to Berlin by the National Archives of Hungary, 2025	75

Archival Studies

Lise Jaillant: How Can We Make It Easier to Access Born-Digital and Digitized Archival Documents? Identifying Obstacles and Solutions (Translated by: Gábor Türke)	119
Reinold Schmücker: Preservation in Its Original Form or Digitization? (Translated by: Attila András Szabó)	145
Gergely Izsák – Adrienn Závoczki: New Approaches to an Archival Finding Aid	153
Ugo Taraborrelli: „Ne quid rerum dictae Poenitentiariae lapsu temporis pereat”. Discovering the Archives of the Apostolic Penitentiary (Translated by: György Rácz)	161

Workshop

Árpád Tóth: Three Lutheran Civil Wills From Pressburg Relating to London	177
Ádám Deák: Comparative Analysis of the County Instructions of 1847	215
Tamás Csik: “Feeding and Watering” During the Elections in Dés and Csongrád in 1901. “Infected” Votes and Political Community Building	259
Tibor Lenkey: The Other Iványi. Dr. Béla Iványi-Grünwald jr.	291

Book Reviews

Ágnes Ordasi: „Well, You Have to Understand the Empire!” (Ress Imre: Nemzet, birodalom, identitás. HUN-REN Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2024)	305
Róbert Fiziker: The Life of a Citizen (Borbás Barna: Az első gól. Borbás Gáspár élete. Válasz Online Kft., [Budapest], 2023)	316
Csaba Reisz T.: Budapest’s Historical Atlas Comes to Completion (Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternováczy Bálint: Pest. A kezdetektől 1848-ig / From the beginning to 1848. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2025 [Magyar Várostartörténeti Atlasz, 10. Hungarian Atlas of Historic Towns, 10.]	319

Vanda Bessenyei: In the Thicket of Diplomacy (Miklós Dániel: Csehszlovák– magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2024)	326
Pro Archivo	331
In Memoriam	335
Abstracts of the Papers	337

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR 2025. ÉVI BERLINI TANULMÁNYÚTJA

<https://doi.org/10.71065/LK.2025.4>

Levéltári Közlemények 96 (2025) 75–116.

1. Bevezető

Erasmus+ ösztöndíjnak köszönhetően a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) munkatársai 2025. július 2-tól július 6-ig szakmai látogatáson vettek részt Németországban.¹ A tanulmányút keretében a delegáció a Német Szövetségi Levéltár két berlini telephelyét, a levéltári hálózatba 2021-ben beolvadt, ma Stasi-iratok Levéltáraként működő intézményt,² valamint a modern,lichterfeldei épületet látogatta meg. A Berlinben töltött öt nap lehetőséget teremtett a levéltári műhelyek megtekintésére, az ott végzett munkafolyamatok, feladatellátás megismerésére, valamint a német szakemberekkel való szakmai tanácskozásra.³

A tanulmány szerkezete több, jól elkülönített egységből épül fel. A téma fellevezésekor először a Német Szövetségi Levéltár intézményi struktúráját fogom ismertetni. Ezen a ponton kitérek annak nagyobb szervezeti egységeire, az elnöki és alelnöki pozíciókra. Ezt követően kronologikus rendben mutatom be a tanulmányút két szakmai napját, amelyek leírását két egységre tagolom. A napok ismertetése során először narratív, időrendi áttekintést adok az épületbejárásról, a műhelyek bemutatásáról, majd az egyes napok végén összegzem a német szakemberekkel folytatott tanácskozások legfontosabb megállapításait. Az ismertetés fókuszát elsősorban a Német Szövetségi Levéltár digitalizálási és állományvédelmi

¹ Az MNL delegációja a következő személyekből állt: dr. habil. Szabó Csaba főigazgató, dr. jur. Mikó Zsuzsanna általános főigazgató-helyettes, dr. Czetz Balázs gyűjteményi főigazgató-helyettes, Hegedűs István igazgató, Ősi György igazgató, Bakó Zsigmond főosztályvezető, illetve Kim Bogook, a Kelet-Ázsiai Kutatóközpont igazgatója.

² A 2021. június 17-én beolvadó intézmény teljes neve: *Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU)*, magyar fordításban: Egykori Német Demokratikus Köztársaság Állambiztonsági Minisztériumának Iratait Felügyelő Szövetségi Biztos Hivatala. A beolvasztásról, annak lépéseiről részletesen lásd Cseh Gergő Bendegúz: *Auf Wiedersehen, BStU! Egy legendás intézmény hagyatéka. Betekintő*, 15. (2021) 2:77–90.

³ Korábbi németországi tanulmányutak kapcsán lásd a következő tanulmányt: Bozó Bence Péter – Schramek László – Zámbo István: Németországi levéltárakban gyűjtött tapasztalatok. *Levéltári Szemle*, 68. (2018) 1:63–83.

gyakorlatára, valamint a nyilvántartási és szolgáltatási rendszerekre helyezem, továbbá kiemelt figyelmet fordítok a Stasi-iratanyag integrációjának szervezeti és jogi vonatkozásaira.

A tanulmányban külön hangsúlyt helyezek arra, hogy a szóban elhangzott információkat a Német Szövetségi Levéltárra vonatkozó, nyilvánosan elérhető adatokkal is alátámasszam. Ezzel egyrészt a bemutatott megállapítások hitelességét szeretném megerősíteni, másrészt lehetőséget kívánok biztosítani az egyes témák iránt mélyebben érdeklődők számára a további tájékozódásra. Ennek megfelelően a tanulmány több pontján hivatkozom a Bundesarchiv hivatalos weboldalára, szakfolyóiratokban megjelent publikációkra, valamint az intézmény gondozásában kiadott tudományos munkákra. Emellett a tanulmányban a megjelenő technikai felszerelések és technológiai megoldások bemutatásakor a szokásosnál részletesebb, olykor a szűkebb kontextuson is túlnyúló leírást adok. Ennek célja, hogy az olvasó betekintést nyerjen az egyes eszközök működésébe és gyakorlati használatába. Másrészt a részletes leírás elősegíti az eszközök levéltári munkafolyamatokban betöltött szerepének mélyebb megértését.

Mivel a jelen tanulmány beszámolási célt is szolgál, a szigorúan tudományos megfogalmazást és szaknyelvi kontextust bizonyos pontokon szükségszerűen megtöröm. A narratív szakaszokban – a delegáció tapasztalatainak hiteles rögzítése érdekében – a többes szám első személyű megfogalmazást alkalmazom. Úgy vélem, ezeknél a részeknél a levont személyes tapasztalatok és a helyszíni diskurzusok alakulása csak a szubjektív elemek rövid ismertetésével válik értelmezhetővé. Utóbbiak elhagyásával a bemutatott folyamatok rekonstruálhatósága is sérülne. Ugyanakkor a tanulmány elemző, értelmező részeiben következetesen a tudományos nyelvhasználatra törekszem.

A tanulmány zárófejezetében összegzem a vizsgálat főbb eredményeit, és reflektálok a bemutatott tapasztalatokra. A tanulmány célja a szakmai látogatás részletes ismertetése mellett a megszerzett tapasztalatok közvetítése a magyarországi levéltáros közösség számára. A leírtakkal olyan szempontokat és támpontokat kívánok kínálni, amelyek hozzájárulnak a német levéltárak aktuális gyakorlatának és intézményi állapotának mélyebb megértéséhez. Végezetül a bemutatott gyakorlatok és technikai eszközök részletes ismertetésével arra törekszem, hogy elősegítsem azok hazai adaptálhatóságának mérlegelését.

2. A Német Szövetségi Levéltár szervezeti felépítése

A Német Szövetségi Levéltár tizennégy nagyobb szervezeti egységre tagolható. Az intézmény élén elnök, jelen tanulmány születésekor Prof. Dr. Michael Hollmann áll. Közvetlenül az elnökhöz tartozik a Kommunikációs Igazgatóság, amelynek a feladata a sajtóval, nyilvánossággal, politikával való kapcsolattartás, illetve kommunikáció. Az elnök alatt három alelnök helyezkedik el, akik a levéltár főbb területeiért felelnek.

Az I. számú alelnöki pozíciót 2015 óta Dr. Andrea Hänger tölti be, aki a Bundesarchiv 2021 előtt működő szakterületi főosztályait fogja össze. Ez a pozíció egyben általános elnökhelyetteséget is jelent, vagyis az elnök távollétében az I. számú alelnökséget betöltő személy veszi át az intézmény irányítását. Az intézményi struktúrában az alelnök alatt található a szakterületi és iratőrző szervezeti egységek, vagyis osztályok. Az I. számú alelnök esetében ezek a következők:

Általános szakmai szervezeti egységek	
Német elnevezés	Magyar megfelelő
Abteilung IT – Informationstechnik	Információtechnológia
Abteilung GW – Grundsatz und Wissenschaft	Alapelvek és tudomány
Abteilung AT – Archivtechnik und zentrale fachliche Dienstleistungen	Archiválási technika és központi szakterületi szolgáltatások
Iratőrző szervezeti egységek	
Német elnevezés	Magyar megfelelő
Abteilung B – Bundesrepublik Deutschland	Német Szövetségi Köztársaság
Abteilung DR – Deutsches Reich	Német Birodalom
Abteilung MA – Militärarchiv	Katonai Levéltár
Abteilung AV – Audiovisuelle Medien	Audiovizuális médiumok (adathordozók)
Abteilung DDR (einschließlich SAPMO) – Deutsche Demokratische Republik einschließlich Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR	Német Demokratikus Köztársaság (beleértve a SAPMO-t) ⁴

1. sz. táblázat – Az I. sz. alelnök alá tartozó osztályok

A táblázatban felsorolt szervezeti egységek további szakterületi csoportokra (*Referat*) tagolódnak.

A II. alelnöki pozíciót 2021. június 17-től Alexandra Titze foglalja el, aki a Stasi Levéltárért⁵ is felel. A levéltári korpusz utóbbi egysége kapcsán Titze asszony jelentős szakmai tapasztalattal rendelkezik, hiszen a Stasi Levéltár integrálásában tevé-

⁴ A SAPMO mozaikszó a *Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR* intézményét rejt. Ez a Német Demokratikus Köztársaság pártjainak és tömegszervezeteinek archívumát kezelő alapítvány, amelyet 1992-ben kezdte meg működését a Szövetségi Levéltáron belül. Az alapítványt, annak működését a tanulmány a későbbiekben részletezi.

⁵ A Stasi-iratok Levéltárára a tanulmányban következetesen Stasi Levéltárként fogok hivatkozni.

kenyen részt vett.⁶ Vezetése alá négy szervezeti egység tartozik, amelyeket – az előző példához hasonlóan – táblázatba foglalva közlök.

Szervezeti egységek	
Német elnevezés	Magyar megfelelő
Abteilung AR – Archivbestände	Levéltári állományok
Abteilung AU – Verwendung von Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes	Az állambiztonsági iratok felhasználása
Abteilung VF – Vermittlung und Forschung	Ismeretterjesztés és kutatás
Abteilung R – Regionale Aufgaben	Regionális feladatok (külső helyszínek, regionális iratanyagok)

2. sz. táblázat – A II. sz. alelnök alá tartozó osztályok

A táblázatban megjelölt első szervezeti egység megnevezése (Abteilung AR – Archivbestände) önmagában nem utal egyértelműen a feladatkörére, ezért magyarázatra szorul. Ez az osztály felel többek között a Stasi-iratok nyilvántartásba vételért, megőrzésért, rendezésért, leírásért és kezelésért. A táblázat alapján jól látható, hogy az iratok felhasználásáról, hozzáférhetővé tételéről egy másik szervezeti egység rendelkezik.

A központi közigazgatási alelnök, Björn Deicke az intézmény operatív működtetéséért felelős. Ennek ellátására két központi osztályt hoztak létre, az I. számú Központi Igazgatóságot, amelynek székhelye Koblenz, illetve a II. számút, amelynek székhelye Berlin. A két központ alatt üzemeltetési szakterületi csoportok találhatók, mint például a munkavédelmi, gazdasági, jogi, személyzeti terület.

A Német Szövetségi Levéltár működését a fentebb ismertetett, jól szervezett szervezeti struktúra biztosítja. A hierarchia vertikális felépítésében, az elnöki pozíciótól lefelé haladva, átgondolt, pontosan meghatározott feladatkörökre épülő tagolódás figyelhető meg. A világos szervezeti felépítés különösen fontos az intézmény működése szempontjából, hiszen a szövetségi levéltári hálózat – a koblenzi központtal együtt – összesen 23 telephelyet foglal magában, amelyek tevékenységét szorosan össze kell hangolni. A magas fokú szervezettségre személyes tapasztalatként szolgált a német kollégák szóbeli beszámolója. A több telephelyet érintő fel-

⁶ Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, Die Stiftung, Gremien, Alexandra Titze <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/de/stiftung/gremien/alexandra-titze> (utolsó letöltés: 2025. október 27.).

adatellátás során is jól szervezett, irányított munkafolyamatokat ismerhettünk meg.⁷

Az intézmény nagyságát az őrzött iratanyag terjedelme is bizonyítja, hiszen a Bundesarchiv megközelítőleg 540 000 iratfolyóméternyi iratanyagot,⁸ 15 millió képi forrást, 2 millió térképet, tervrajzot, műszaki rajzot, 900 000 darab analóg filmtekercset és 36 000 digitális reprodukciót őriz 337 000 filmszalagról.⁹

Ezt egészíti ki a Stasi Levéltár állománya, amely szintén tekintélyes a maga 111 000 iratfolyóméter terjedelmével. Ebből 51 000 iratfolyómétert még az Állambiztonsági Minisztérium működésének idején rendeztek, irattárba helyeztek, míg a fennmaradó 60 000 iratfolyóméter a német újraegyesítést követően rendezetlen formában került összegyűjtésre a minisztériumi irodákból. Utóbbi mennyiség 94%-át azóta feldolgozták, elérhetővé tették a kutatók számára.¹⁰

A Német Szövetségi Levéltár intézményi struktúrájának áttekintését követően a tanulmány a továbbiakban a berlini szakmai program részletes bemutatásával folytatódik. A következő fejezetben kronologikus sorrendben kerül ismertetésre a két levéltári telephely meglátogatása, külön kitérve az egyes helyszíneken bemutatott műhelyekre, munkafolyamatokra és technológiai megoldásokra. A napok végén pedig külön fejezetben számolok be a szakmai tanácskozásokon elhangzottakról, legfontosabb eredményekről.

3. Szövetségi Levéltár – Stasi-iratok Levéltára

Az MNL delegációja első intézményként július 3-án a Stasi-iratok Levéltárát látogatta meg. Az intézmény Berlinben a Ruschestraße 103. szám alatt található, és ugyanabban az épületegyüttesben kapott helyet, ahol az Állambiztonsági Minisztérium központja is működött. Fontos kiemelni, hogy a levéltár egyben múzeum is, amely a tudományos feladatellátás mellett népszerűsítő, ismeretterjesztő hivatással is bír. Az épületen belül, vagy az udvaron található kiállításai révén igyekszik minden látogatónak betekintést nyújtani az 1990 előtti Német Demokratikus Köztársaság titkosszolgálati tevékenységébe. Ezt a szerepvállalást kintlétünkör az intézmény munkatársai is hangsúlyozták.

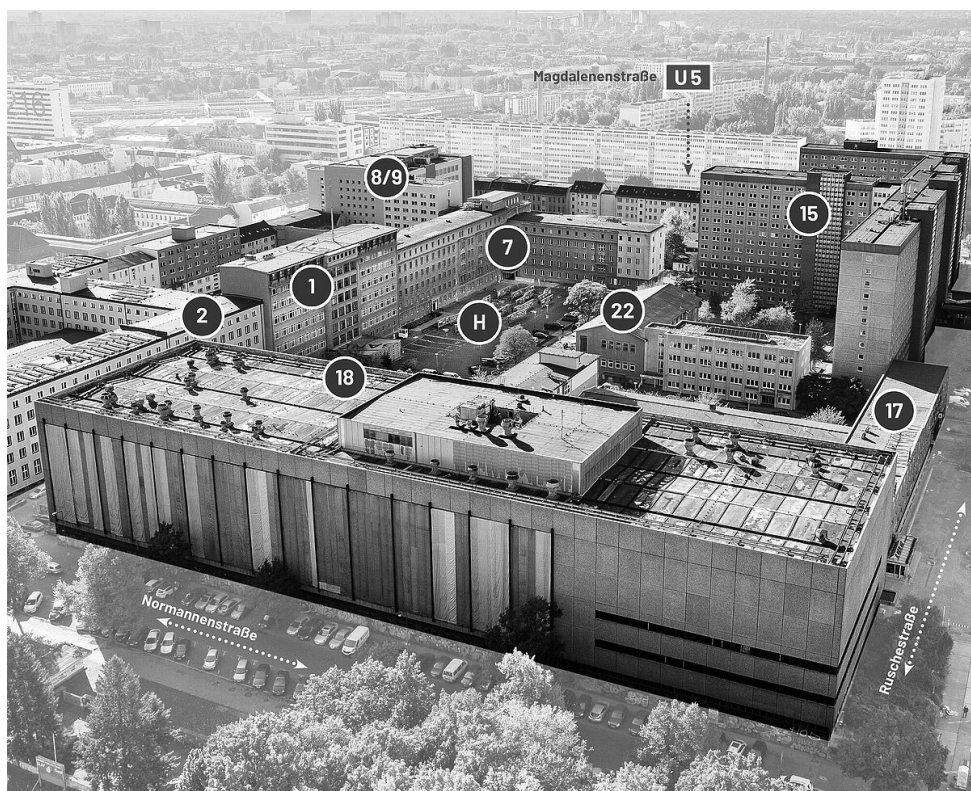
⁷ Az egyes telephelyekről, az ott őrzött iratanyagról a következő link alatt található bővebb információ: <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/standorte/> (utolsó letöltés: 2025. október 27.).

⁸ Összehasonlításként a Magyar Nemzeti Levéltár 21 tagintézményből álló szervezete 2025. október 28-án a hivatalos nyilvántartási rendszere alapján (scopeArchiv) 314 326 iratfolyóméternyi iratanyagot őriz.

⁹ További terjedelmi információk megtalálhatók a levéltár honlapján: <https://www.bundesarchiv.de/en/federal-archives/national-archive-in-numbers/> (utolsó letöltés: 2025. október 28.).

¹⁰ A Stasi Levéltár állományára, ügyfélszolgálatára vonatkozó adatok megtalálhatók a Német Szövetségi Levéltár „Das Stasi-Unterlagen-Archiv in Zahlen” menüpontjában. <https://www.bundesarchiv.de/stasi-unterlagen-archiv/das-stasi-unterlagen-archiv-in-zahlen/#c58511> (utolsó letöltés: 2025. október 27.).

Az épület megközelítésekor rögtön szembetűnik a szocialista építészet hagyatéka, hiszen a Frankfurter Allee Bundesstraße felől (a Magdalenenstraße metrómegállótól) a főépülethez a Magyarországon is jól ismert panelházak között vezet az út. Az udvarra érve egy szabadtéri kiállítás fogadja a látogatót, amely a berlini fal, a rendszerváltás, valamint az újraegyesítés történetét dolgozza fel. A felvillanó történelmi emlékképek sorában hangsúlyos szerepet kapnak a magyarországi események is. Így jelenik meg a fal leomlása, a kettéosztottság megszűntetése szempontjából is fontos Páneurópai Piknik, Alois Mock osztrák és Horn Gyula magyar külügyminiszter találkozója. Az udvaron körültekintve látható, hogy a levéltárhoz tartozó épületegyüttesek szintén harmonizálnak a szocialista építészettel, szinte ezzel is jelezve: a falak között őrzött irategyüttes ennek a korszaknak a lenyomata.

1. kép – Az egykori Német Demokratikus Köztársaság Állambiztonsági Minisztériumának épületegyüttese¹¹

¹¹ A kép forrása: Bundesarchiv, Pralle Sonne, <https://www.bundesarchiv.de/stasi-unterlagen/archiv/stasi-zentrale-campus-fuer-demokratie/> (utolsó letöltés: 2025. november 3.). A képen látható épületek a sorszámozás szerint a következők: „1. épület”: a miniszter hivatali székhelye – Stasi Múzeum, „2. épület”: az Állambiztonsági Minisztérium első hivatali épülete,

A helyszín maga egyfajta emlékezeti helyként is értelmezhető, amelyre jelen kontextusban röviden térek ki. A terület épületei a múlt gyökereire utalnak, miközben azok funkciója gyökeresen megváltozott. A környezet első benyomásként a zártságot, az elszigeteltséget idézi fel, szinte jelezve, hogy olyan térben járunk, amely egykor szigorúan elhatárolódott a külvilágtól. A területre belépve a korábbi autokrata rendszer apparátusa jelent meg, amely a megfigyelés és elnyomás eszközeivel támogatta a hatalom szilárdságát. Ebben a minőségében a helyszín – az Andrássy út 60-hoz hasonlóan – a megtorlás apparátusának tere is volt.

Ezzel párhuzamosan az intézmény működését megismerve megelevenedik előttünk az a precíz gépezet, amellyel a rendszer a lakosság fölötti teljes kontrollt biztosította. A tér emlékezetformáló szerepe különösen a kiállításokon keresztül válik érzékelhetővé. Az udvaron elhelyezett tárlat is jelzi, hogy az egykori diktatórikus rendszer, annak egyik jelképes intézménye már csak a múlt maradványaként, az épület pedig annak materialista emlékműveként van jelen. A kiállítás múlt és jelen között teremt kontinuitást, bemutatva, miként vált a korábbi titkosság tere ma az átláthatóság és a történelmi megismerés színterévé. Összességében az épületek mellett a kiállítások is az emlékezés fizikai tereként jelennek meg. Ez a jelenség az emlékezeti helyek értelmezésében különösen fontos. Ahogy Sárhegyi Tamás Felicián a Szabadság téri szovjet emlékmű kapcsán fogalmaz, az emlékezeti helyé válás egyik alapvető kritériuma, hogy az adott hely az emlékezés fizikai terévé vájon.¹² Ez a Stasi Levéltár esetében láthatóan több ponton is érvényesül.

A fizikai zártság napjainkban az iratok biztonságos megőrzéseként értelmezhető, míg azok elérhetősége, kutathatósága a demokratikus berendezkedés értékeit tükrözi. A Stasi Levéltár tehát funkcióiban is a múlt feltárására, annak megismerhetőségére törekszik. A kutatók az intézmény, annak munkatársai segítségével bepillantást nyerhetnek a szocialista titkosszolgálat működésébe, amelynek feldolgozásával hozzájárulnak a történelmi narratívák formálásához. A múzeumi kiállítások pedig a társadalom történelmi tudatának alakításában vállalnak fontos szerepet, válnak az emlékezetpolitika aktív tereivé.

Mivel a jelen tanulmány nem vállalkozhat az Állambiztonsági Minisztérium működésének átfogó, mélyreható elemzésére, és magam sem rendelkezem e tárgy teljes körű feldolgozásához szükséges szakirodalmi és levéltári háttérismeretekkel, ezért a helyszín emlékezeti helyként való értelmezését sem kívánom teljeskörűen feltárni. A rövid intermezzo célja mindössze annak érzékeltetése volt, hogy a kulturális emlékezet és az emlékezeti helyek elmélete olyan módszertani keretet kínál,

„7. épület”: XX. főosztály – „Einblick ins Geheime” című kiállítás, a Stasi-iratok levéltáráról, „8/9. épület”: karton- és irattári épület, „15. épület”: külföldi hírszerzés, „17. épület”: főbejárat, „18. épület”: szolgáltató és ellátó épület, „22. épület”: tisztai étkezdé és konferenciaterem – látogatóközpont, H: udvar – „Forradalom és a fal leomlása” című kiállítás.

¹² Sárhegyi Tamás Felicián: Pillanatkép 1956-ból: A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű rongálása. *Betekintő*, 13. (2019) 2:72–73.

amely a későbbiekben – megfelelő mélységű kutatás mellett – hozzájárulhat az épület történeti szerepének, működésének és reprezentációinak részletesebb elemzéséhez.

Az udvarról az épületbe belépve rögtön egy reprezentatív térbe érkezik a látogató. A levéltár falai helyenként raktári polcokra emlékeztetnek, amelyeken a kiállítás részeként térbe nyúló installációs elemeket, például könyveket és szekrénymozgató karokat helyeztek el. A megjelenő díszítési funkció rögtön prezentálja a helyszínt, közelebb hozza az intézményt a látogatókhoz.

2. kép – A későbbi tanácskozás helyiségében található falfelület a térbe benyúló installációs elemekkel (Fotó: Bakó Zsigmond)

Az információs pulthoz érkezve a látogatókat egy rövid bevezető tárlat fogadja. A teret közepén három aktahalmot szimbolizáló installáció uralja, amelyet a minisztérium működésének korszakából vett pillanatképek lenyomatai, azok rövid leírása ölel körül. Az installáció nagyon érzékletesen vegyíti az eredeti források másolatait interaktív technikával. Utóbbit a levéltár digitális archívuma (*Stasi-Mediathek*), valamint egy interaktív tábla képvisel. A táblán az 1989. évi állapot szerinti, egész Németországra kiterjedő minisztériumi kerületi igazgatóságok, hivatalok, kirendeltségek láthatók. Az egyes területekre kattintva pedig a látogató bővebb információt szerezhetett az ott működő szervezeti egységről. Az óriási

apparátus kapcsán itt ismerhetők meg a számok is, derül ki, hogy a Stasi Kelet-Berlinben található központja alá 15 kerületi igazgatóság, 209 darab vidéki hivatal és 7 darab úgymond „helyszíni iroda” (on-site offices) tartozott. Utóbbiak nagyobb, gazdaságilag jelentősebb vállalatokat, vagy biztonsági szempontból érzékenyebb területeket (például egyetemet) felügyeltek.¹³ Hasonló adatbázis szerencsére Magyarországon is látható, hiszen analógiaként az ember rögtön az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának *Topotéma – Állambiztonsági helyeken* című adattárára gondol.¹⁴ Az említett Mediathek digitális archívumban pedig a látogatók a minisztériumi működés során létrejött dokumentumok, videók és hanganyagok között tudnak tallózni.¹⁵

Maga a levéltár felépítése, konstrukciója nagyon jól átgondolt. Az intézménybe érkező vendég, kutató az információs irodánál, fogadóhelyiségben – szabatosan élve – akklimatizálódik, lép át a külvilágból a levéltárba, és nyílik meg előtte a lehetőség – egy egykoron zárt világ – tanulmányozására, forrásainak kutatására. A bevezető tárlat egyben az első lépcsőfoka a három emeleten keresztül húzódó *Einblick ins Geheime* című kiállításnak is.¹⁶

Az MNL delegációjával is a bevezető tárlattól kezdtük feltérképezni a levéltár épületét és a minisztériumi idővel összefűződő történetét. Vezetőnk kezdetben a Bundesarchiv alelnöke, Alexandra Titze, és a Levéltári Állományok Osztályának vezetője, Birgit Salamon, valamint Lena Kuhl, a Közvetítés és Kutatás szakterületi csoportvezetője volt, akik rögtön az egyik raktárhelyiség felé tereltek minket. A raktár előtt egy teljes falat betérítő fénykép másolatánál állított meg bennünket. A képen egy teljes egészében rézlemezekkel borított raktárhelyiség volt látható, amelyben nagyméretű zsákok sorakoztak. Kiderült, hogy ezt a helyiséget számítástechnikai eszközök védelmére kezdték el kialakítani a minisztériumon belül 1981-ben. A célja az volt, megakadályozzák az adatfeldolgozó központból az adatszivárgást, illetve, hogy egy olyan Faraday-ketrecet hozzanak létre, amely az ott működtetett eszközöket megvédi az elektronikus támadásoktól. A számítóközpont megkezdett bővítését azonban nem tudták befejezni, mivel 1990 januárjában a békés forradalom keretében az épületet megszállta a lakosság. Az intézmény feletti ellenőrzést először az állampolgári jogvédők vették át, majd a minisztérium felszámolásával megbízott állami bizottságokra hárult. Az épület ezen, rézborítású termeit ekkor nevezték el Rézkazánnak, német nevén *Kupferkesselnek*. A képen látható zsákok

¹³ Nadja Häckel –Dora Komnenović (szerk.): *Access to secrecy: exhibition on the Stasi Records Archive*. Ford. Miriamne Fields. The Federal Commissioner for the Records of the State Security Service of the Former German Democratic Republic (BStU), Berlin, 2021, 22–25.

¹⁴ Topotéma – Állambiztonsági helyeken adatbázis, <https://topotema.hu/> (utolsó letöltés: 2025. november 3.).

¹⁵ A Stasi-Mediathek adatbázis elérhető a következő linken: <http://bundesarchiv.de/stasi-unterlagen-archiv/stasi-mediathek/> (utolsó letöltés: 2025. november 3.).

¹⁶ A kiállítás címe magyarul „Bepillantás a titkok világába” címen fordítható.

pedig a megsemmisített iratokat tartalmazták, amelyeket ezekben a helyiségekben helyeztek el.¹⁷

3. kép – „Rézkazán” a megsemmisített iratokat tartalmazó zsákokkal¹⁸

A Bundesarchiv alelnöke, Alexandra Titze, és a Levéltári Állományok Osztályának vezetője, Birgit Salamon elmondásából kiderült, hogy az iratokat feloldva, elégetve, vagy gépekkel kezdték megsemmisíteni, de a megsemmisítésre kijelölt anyag mennyisége olyan hatalmas volt, hogy azt a megsemmisítő gépek nem bírták. Ebből adódóan a Stasi munkatársainak utasításba adták, hogy kézzel segítsék a megsemmisítést. Végeredményben az iratpusztítás-felméréskor a levéltárosok több mint 15 500 zsákot számoltak össze, amelyből nagyjából 400 zsák kézzel megsemmisített, 1,1 millió oldal terjedelmű iratot sikerült rekonstruálni. Ezt kezdetben manuálisan, emberi erővel végezték, majd számítógépen, a digitalizált darabok összeillesztésével igyekeztek folytatni. Amennyiben létezne levéltárosok számára elképzelt dantei pokol, minden bizonnyal ebben a munkában öltene testet. Sajnos az elektronikus adathordozók kapcsán nagyobb pusztítás volt megfigyelhető, mivel a civil aktivisták által megmentett közel 20 000 darab lemez,

¹⁷ A Rézkazán kapcsán a következő linken található bővebb információ: <https://www.bundesarchiv.de/nachricht/der-kupferkessel/> (utolsó letöltés: 2025. november 4.).

¹⁸ A kép forrása: BSTU, <https://www.bundesarchiv.de/nachricht/der-kupferkessel/> (utolsó letöltés: 2025. november 4.).

mágnesszalag és elektronikus tároló maradt meg, a többit nagyrészt megsemmisítették.¹⁹ A raktárba belépve modern környezet fogadott bennünket. Az egyes aktákat többnyire 7 sor magasságú Salgó polcokon, szekrényeken tárolják, a tűzvédelmet vízzel oltó automata rendszer biztosítja. Az egyes szekrények oldalán a sorban őrzött iratokra utaló táblák találhatók, amelyek jelentős segítséget nyújtanak az iratkezelőknek egy-egy irat megtalálásában. A raktár megtekintése során a megsemmisített iratokat tároló egy-egy zsákba is betekinthettünk. A géppel megsemmisített iratok esetében láthatóvá vált, hogy azt a rendelkezésre álló technikával egyelőre nem lehet rekonstruálni. A kézi megsemmisítésnek áldozatul esett iratok esetében viszont látható, hogy a levéltári anyag – ahogy már korábban említettem – nagyobb időbefektetéssel összeilleszthető. A megsemmisített irat feldolgozásának lehetőségeiről a tanulmány későbbi, a berlini út eredményeit bemutató szakaszban írok. Emellett a raktár első sorában a polcokon megtekintettük azokat a készülékeket, azt az egykor modern technikát, amellyel a megfigyelt személyekről adatot gyűjtöttek.

Ezt követően az épület munkahelyiségeit jártuk körbe. A vezetett bejárás során a német levéltáros kollégák a személyi állományról, a területről is előadást tartottak. Felsőbb emeletről belátva a területet megtudtuk, hogy a minisztérium gyakorlatilag város volt a városban. Ezt a számok is jól mutatják, hiszen a berlini központban nagyjából 50 épületben 7000 fő dolgozott. A városrészben volt kultúrközpont, külön étkeзде, posta, fodrászat, minden, ami az ott dolgozók igényeit kielégítette. A jelen fejezet elején, a levéltár megközelítésének leírásakor említett panelsorról kiderült, hogy az volt a központi hírszerzés épülete. Az „L” alakú panelsort először lakóházként azonosítottuk volna, de Kuhl asszony felhívta figyelmünket, hogy ott közel 1100 irodát alakítottak ki az említett külföldi hírszerzésnek. Folytatva a bejárást megtudtuk, hogy a hidegháború végén a Stasi teljes személyi állománya közel 91 000 főt tett ki.²⁰

A raktár után az *Einblick ins Geheime* kiállítás azon állomására léptünk be, ahol a minisztérium nyilvántartási apparátusát mutatták be. Az ott őrzött állományért a XII. osztály, a központi nyilvántartás volt a felelős. Az egyes polcok között akkoriban rendkívül modernnek számító forgópolcos indexszekrényeket pillantottunk meg. Ezzel a megoldással nagy mennyiségű indexkártyát lehetett tárolni helytakarékos és biztonságos módon. A rekeszeket elektromos motor vezérelte, működési elvük a páternoszter liftekéhez hasonlított. A szekrényt a jogosulatlan hozzáférés megakadályozására zárral látták el. A minisztérium őrzésében összesen 41 millió kartonlap maradt fent, amelynek jelentős része személyekre vonatkozó adatokat őriz.

¹⁹ Karsten Jedlitschka: The Lives of Others: East German State Security Service's Archival Legacy. *The American Archivist*, 75. (2012) 1:85–96.

²⁰ Bundesarchiv, Stasi Records Archive, Introduction – Ministry for State Security, <https://www.bundesarchiv.de/en/stasi-records-archive/education/what-was-the-state-security/introduction/> (utolsó letöltés: 2025. november 9.).

A levéltár őrzésében lévő anyagok közül ez az állomány azért fontos, mert a mai napig az egyes kutatások kiindulópontját képezi. Amellett, hogy rendkívül fontos információkat tartalmaznak egy-egy személyre vonatkozóan, levéltári segédletként is használatosak.²¹ A következő bekezdésben a központi nyilvántartás három főbb egységét, a központi személyi kartonokat (F 16), a központi eljárási (F 22) és a fedőnév-kartonokat (F 77) fogom bemutatni.

A személyi karton minden olyan személyről készült, akiket valamilyen okból a Stasi rögzített. Ennek megfelelően a karton adatai utalhatnak szervezetre, ügynökre, szervezni próbált személyre egyaránt. A karton személyes adatokon túl tartalmaz foglalkozást, lakcímet, illetve egy regisztrációs számot is. Itt külön hangsúlyozandó, hogy ügynök esetében a fedőnév nincs feltüntetve a személyi karton adatlapján. Ez a megoldás adatvédelmi és ügyviteli szempontból egyaránt jelentős volt, mivel a rendszer úgy épült fel, hogy egyetlen iratból ne lehessen minden adatot feltárni, ahhoz a nyilvántartás további iratait is meg kellett tekinteni. Ennek köszönhetően egy személyi karton alapján senki sem volt egyértelműen ügynökként, szervezett személyként azonosítható, az még a minisztériumi munkatársak előtt is titok volt. A központi nyilvántartás további kartonjaival a kapcsolatot a regisztrációs szám jelentette. Ez egy egyedi azonosító, amely három egységből áll, az egyes egységeket perjel választja el. Az első elem egy római szám, amely az adatrögzítést végző szervezeti egységet jelöli. Ezt – második egységként – egy arab szám követi, amely az éven belül karton folyószámát, sorszámát adja meg. A harmadik elem pedig maga az év, amikor az adott ügyet létrehozták. Összességében tehát a regisztrációs szám alapján lehetett megállapítani a nyilvántartási kartonok közötti kapcsolatot. Érdekesség, hogy a személyi kartonok rendszerezésénél a fonetikusságot vették alapul. Így sorolták a „Meier” címszó alá a „Maier”, „Mayer” és „Meyer” vezetéknéveket. A keresztnévek esetében pedig az látható, hogy például egy „Claus” nevű személy a „Klaus” címszó alatt tartottak nyilván. A példákban is jól látható, hogy a levéltárosoknak, a kutatóknak az intézményükben őrzött iratok használatához milyen alapos információval kell rendelkezniük. A nyilvántartás részletes bemutatását azért is tartom fontosnak, mert a tanulmány a jövőben kutatni kívánók számára is tájékoztató pontként szolgálhat.²²

A személyi kartont egészíti ki az eljárási, vagy más néven az ügykarton (F 22). A nyilvántartás ezen egysége már bővebb információt nyújt egy-egy ügygel kapcsolatban. Ahogy azt már fentebb említettem, a kapcsolatot a nyilvántartás további

²¹ Häckel – Komnenović (szerk.): i. m. 35–47.

²² Häckel – Komnenović (szerk.): i. m. 38–41.

Federal Archives – Stasi Records Archives “Exhibition on the Archive” projektcsapat: *“Looking in a distorting mirror”. The case of Gilbert Radulovic in the Stasi records.* Ford. Sharpe Aileen. Federal Archives – Stasi Records Archives. <https://www.bundesarchiv.de/publikationen/publikation/looking-in-a-distorting-mirror/> 2018. 2. (utolsó letöltés: 2025. november 30.); Bundesarchiv honlap, Beispiele für MfS-Karteien. <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-recherchieren/stasi-unterlagen-einsehen/hinweise-zum-mfs/karteibeispiele/#c47735> (utolsó letöltés: 2025. november 9.).

egységeivel a regisztrációs szám biztosítja. Ezen a kartonon szerepel először az operatív feladatot ellátó ügynök fedőneve, és soha nem szerepel a valódi név. Ezekon túl tartalmazza az ügytípust, az illetékes részleget és tisztet, a megnyitás és lezárás dátumát és végül az irattári, levéltári jelzetet. Rendkívül fontos, hogy ezen a típusú kartonon tartották számon a létrejövő ügyiratok adatait, ez vezetett tovább a konkrét dokumentációig. A központi nyilvántartás eddigi leírásából is jól látható, hogy az ügykartont nem lehetett önmagában személyhez kötni, ahhoz minden esetben szükség volt a személyi kartonnal történő megfeleltetésre. Eljárási kartonból megközelítőleg 1,1 millió darabot, 285 iratfolyómétert őriznek a Stasi Levéltárában.²³

The image shows a Stasi registration card (XX 951/88) with the following details:

- Vorg.-Art.**: Operativ-Vorg.
- Reg.-Nr.**: XX 951/88
- Deckname**: "BERG"
- IM-Kategorie / Delikt**: §§ 99, 106
- Angelegt am**: 9. Mai 1988
- MfS / BV /**: Berlin
- HA / Abt. / KD**: XX
- Mitarb.**: MATTHES
- Beendet am:** MfS / BV / Bln
- Archiv-Nr.**: 8659191
- Nicht gesperrt**
- Datum**: 31.05.89
- Art der Veränderung**: Teilvorgang zum ZOV MfS XV/1922/88
- BV Bln. Abt. XX Schleupner**

4. kép – A XX/951/88-os regisztrációs számú ügykarton (Fotó: Bakó Zsigmond)

A harmadik egység az F 77-es, más néven a fedőnévkarton-egység. Ezek a titkosítás biztosítása céljából az ügyekhez, műveletekhez, vagy informátorokhoz rendelt fedőneveket tartalmazzák. Az iratok segítségével tudták áttekinteni a lezárt, illetve a még folyamatban lévő ügyeket. Az anyag rendezettsége is ettől az állapottól függött. Az aktív ügyek esetében a szolgálati hely volt a rendezési alap, míg a

²³ Häckel – Komnenović (szerk.) i. m. 32–43.; "Looking in a distorting mirror". The case of Gilbert Radulovic in the Stasi records. 2018. 2.; Bundesarchiv honlap, Beispiele für MfS-Karteien, <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-researchieren/stasi-unterlagen-einsehen/hinweise-zum-mfs/karteibeispiele/#c47735> (utolsó letöltés: 2025. november 9.).

lezárt ügyeknél a fedőnév. A karton a már lezárult ügyeknél utal a lezárás okára is, amennyiben például büntetőeljárás volt az ügy kimenetele, azt is feltüntették.²⁴ A névválasztás kérdése is érdekes, mivel míg az ügyek fedőnevét maga a minisztérium, addig a munkatársak a fedőnevüket saját maguk választhatták. Ez az egysége a levéltári korpusznak azért is jelentős, mert a jelentésekben javarészt fedőnevekkel lehet találkozni, annak feloldásához kapcsolódó forrás szükséges. A fedőnév-karton és a regisztrációs szám segítségével viszont pontosan megismerhető a keletkezett ügy, az abban szereplő személyek. Összességében elmondható, hogy a nyilvántartás ezen egysége a nyilvántartott ügyek áttekintésére, esetleges statisztikai célokra volt használható.²⁵

A központi nyilvántartás kapcsán vezetőnk hangsúlyozta, hogy a kikért karnokokat a kutatók digitálisan kapják meg.

Továbbhaladva a levéltárban, kinyomtatott képeken rekonstruálva láthattuk a postai küldemények felbontását, tartalmuk ellenőrzését. Ezt a szervezeten belül az M Osztály munkatársai végezték. A folyamat során a leveleket hideg gőzös géppel felbontották, tartalmukról másolatot készítettek, vagy átírták, majd – amennyiben tartalmuk nem indokolta – a beavatkozás nyoma nélkül továbbították a címzettnek. Különleges esetben, ha az ügy indokolta, akkor a levelet visszatartották. A postai küldemények vizsgálatát kezdetben a közhangulat felmérésére használták, majd később a célzott, személyi megfigyelés egyik eszközévé is vált. A falon látható képek segítségével a folyamat egyes lépéseit ismerhettük meg. Kezdetben az egész folyamatot személyi állomány végezte, de idővel automata felbontó és lezárógépeket, sőt tartalomvizsgálatra röntgent is alkalmaztak.²⁶

A központi nyilvántartás, az egyes megfigyelési folyamatok megtekintését követően a harmadik emelet felé vettük az irányt. Az út közben vezetőnk röviden kitért a kutatási adatokra. Említette, hogy az egyesülés után rengetegen keresték meg a levéltárat kutatási kérelmekkel, ami azóta már mérséklődött. A kezdeti több mint 100 000 fölötti megkeresés ma már évente nagyjából 30 000-re tehető. A forrásokat vizsgálva kiderül, hogy a legutóbbi évben, 2024-ben a megkeresések száma 28 571 darab volt.²⁷

A harmadik emeleten kiállítás fogadott bennünket, amely Gilbert Radulovic „Schreiben” fedőnevű ügyét mutatta be. Magát a kiállítást sajnos nem tudtuk meg-

²⁴ “Looking in a distorting mirror”. The case of Gilbert Radulovic in the Stasi records. 25.

²⁵ Häckel – Komnenović (szerk.) i. m. 44–45.; “Looking in a distorting mirror”. The case of Gilbert Radulovic in the Stasi records. 25.; Bundesarchiv honlap, Beispiele für MfS-Karteien. <https://www.bundesarchiv.de/im-archiv-recherchieren/stasi-unterlagen-einsehen/hinweise-zum-mfs/karteibeispiele/#c47735> (utolsó letöltés: 2025. november 9.).

²⁶ Häckel – Komnenović (szerk.): i. m. 59–63.

²⁷ Daily Finland News Desk 2025: Thousands of Germans access Stasi files, 35 years after reunification. *Daily Finland*, 2025. október 2. <https://www.dailyfinland.fi/europe/45515/Thousands-of-Germans-access-Stasi-files-35-years-after-reunification> (utolsó letöltés: 2025. november 9.).

tekinteni, de tematikáját, felépítését részletesen ismertették számunkra. A kiállítás célja az, hogy meglévő dokumentumok alapján bemutasson egy titkosszolgálati eljárást a megfigyelés kezdetétől egészen az elítélésig, majd kiegészítse azt a rehabilitációval, az ügy utóéletének ismertetésével. A kiállítás különlegessége, hogy a források sorába bekerült a Gilbert Radulovic-csal készített oral history interjú is. Az interjú révén pedig a látogatók az áldozat perspektívájából is megismerhetik a történeteket.

A kiállítás felépítését tekintve nagyon átgondolt. A folyosó irányába eső falon az ügy korai szakaszában készült megfigyelési fotók láthatók. A fényképek által ismerhetik meg a látogatók az ügy érintettjét, akit 1985-ben egy táskába rejtett kamerával figyeltek meg. Radulovic „bűne” mindösszesen annyi volt, hogy szociológiai érdeklődésből interjúkat készített keletnémet punkokkal. Arra volt kíváncsi, hogy hogyan élnek és gondolkodnak Németország keleti felén a punkok. A beszélgetéseket és a hozzá készített fotókat végül egy füzetben gyűjtötte össze, amelynek *Egy ifjúsági mozgalom emlékeztetője: Punk* címet adta. Az összeállított mű nem politikai pamflet volt, csupán az említett csoport világlátását mutatta be, érintve a társadalomról, szabadságról, életérzésről szóló véleményüket. A Német Demokratikus Köztársaság szemszögéből ez viszont már ellenséges propagandának számított, a megfogalmazott kritikát is ellenséges tevékenységnek tekintette.

Radulovic anyja révén az elkészített füzetből nyugati barátaihoz is el akart juttatni egy-egy példányt, amit a Gutenfürst állomáson 1985 januárjában a vámosok megtaláltak. Ez volt az a pillanat, amikor a Stasi az operatív személyi ellenőrzést megindította, megkezdte Radulovic megfigyelését, a lehallgatását, házkutatást végeztek nála, és felmérték a munkahelyi kapcsolatait. Az eljárás forrásai, az ügy fragmentumai mind a mai napig megtalálhatók a levéltárban. Radulovicot végül márciusban tartóztatták le, majd börtönbe zárták. Igaz, hogy nem volt tényleges bizonyítéka a vádnak, vagyis semmi sem bizonyította az illegális kapcsolatteremtést a nyugati osztályellenséggel.

A kiállítás szemléletesen mutatja be, hogyan torzítják a valóságot a Stasi iratai, és miként próbálják ezeket az elemeket politikai céljaikhoz felhasználni. Radulovic ügye az egyes kulturális csoportokkal, máshogy gondolkodókkal szembeni erődemonstrációként értelmezhető, amely végül egy ártatlan ember szabadságvesztéséhez vezetett. A tárlat azért is rendkívül értékes, mert az oral history révén az áldozat perspektívája is megjelenik, a hivatalos iratok egy szubjektív, mentális tartalommal bíró visszaemlékezéssel egészülnek ki. Az interjúból kiderül, hogy Radulovic csupán egyszer találkozhatott védőjével, aki már ez elején közölte, hogy két-három év börtönbüntetésre számíthat. Kuhl kiemelte, hogy Radulovic visszaemlékezése alapján nem a börtönben töltött idő volt számára a lelkileg legmegterhelőbb, hanem a tárgyalás során átélt tehetetlenség, a jogfosztottság érzése.²⁸ Ez a tapasztalat a hazai

²⁸ Gilbert Radulovic ügye, egyben a kiállítás anyaga megismerhető annak hivatalos kiadványában. „Looking in a distorting mirror”. *The case of Gilbert Radulovic in the Stasi records*. 1–46.

diktatúra működéséből is ismerős lehet, amely kapcsán elég Kállai Ferenc egyik híres mondatára utalni: „Elnézést, Virág elvtárs, ez itt az ítélet”.²⁹

Összefoglalva elmondható, hogy a tárlat hatásosan ütközteti azt a fiktív, torzított valóságot, amelyet az akkori rendszer igyekezett felépíteni, a tényleges valósággal szemben. A látogatók a rendszer narratíváját a Stasi által létrehozott hivatalos forrásokon keresztül ismerhetik meg, miközben a visszaemlékezés – az események áldozat szemszögéből történő vizsgálata – segít feltárni a történések valódi jelentését, annak az emberi dimenzióját. A kiállítás koncepciója és megvalósítása egyaránt azt mutatja, hogy a tárlat tudatosan felépített, átgondolt levéltár-pedagógiai módszertanra épül.

A Stasi működésének megismerését követően a német kollégákkal közös tanácskozássra került sor, amelyre jelen fejezetben – a kronologikus áttekintésnél – nem térek ki. A megbeszélést, annak pontjait a következő fejezetben ismertetem.

A megbeszélést követően a levéltár műhelyeit tekintettük meg. A digitalizáló műhelyben elsőként a mikrofilmek digitalizálásáról kaptunk tájékoztatást. Elmondták, hogy a minisztérium biztonsági célból nagy mennyiségű mikrofilmet készített az irattári anyagról, és ennek az állománynak jelentős részét a pozitív példányok alkotják. A látogatás során egy kutatói kérés feldolgozásába is bepillantást nyerhettünk, a digitalizálást végző munkatárs éppen egy 16 mm-es film felvételezésén dolgozott. A vendéglátók igyekeztek minden folyamatot megmutatni. Ennek köszönhetően egy negatív mikrofilm-jacket feldolgozásának kezdeti szakaszát is bemutatták. Megtudtuk, hogy a digitalizálást végző gép egyszerre egy darab mikrofilmkazettát képes rögzíteni, és egy kazetta teljes digitalizálása 2 percre tart. Végül a megjelölt levéltári anyagok felvételezését, az ehhez használt gépeket és a processzálist is részletesen megismerhettük.

A következő állomáson a levéltár állományában lévő kartonok digitalizálását néztük meg. A teremben modern szkennereket pillanthattunk meg. Kiderült, hogy ebben a folyamatban a levéltár egyetemistákat is alkalmaz. Ottjártunkkor az egyik készüléket is egy felsőoktatásból foglalkoztatott fiatal mutatta be. Kiderült, hogy a szkennert a németországi Inotec nevű cég gyártja, amely előzetesen felmérte a levéltárak igényét.³⁰ Utóbbi kapcsán például úgy alakították ki a készülékeket, hogy elakadáskor azt nem kell szétszerelni, hanem egyben felnyitható.

A szkennerek után az adattárolás módját mutatták be számunkra. A digitális tartalmat egy úgynevezett *Network Attached Storage* (NAS) adattároló eszközzel másolják fel, amely szabadon mozgatható. A NAS egy olyan központi adattároló,

²⁹ Bacsó Péter: A tanú. Mozgóképforgalmazási Vállalat, 1969.

³⁰ A cég honlapja megtekinthető a www.inotec.eu oldalon. Emellett a szkennerek leírásából kiderül, hogy a kulturális örökség feldolgozása kapcsán előírt szabványokat is figyelembe vették (FADGI***, ISO 19264-1: Level B). <https://www.inotec.eu/wp-content/uploads/inotec-downloads/brochures/InoTec-Produktbroschuere-SCAMAX-6x1-Web-EN.pdf> (utolsó letöltés: 2025. november 15.).

amelybe több, mozgatható adatkazetta illeszthető be. A levéltárban használt rendszer egy-egy kazettája összesen 25 TB adatot tud tárolni. Az adatok ilyen formán történő tárolása azért is rendkívül hasznos, mert az egyes telephelyek között a kazettákkal gyorsan, biztonságosan tudnak adatot megosztani. Emellett a telephelyek ezeken a kazettákon keresztül tudják elküldeni a digitális tartalmaikat a központi tárolóegységbe, amely Koblenzben található. Említették, hogy bizonyos esetben külső vállalkozóval is dolgoznak. Ilyenkor a levéltári anyagot adattároló kazettával eljuttatják a vállalkozóhoz, majd a munka végeztével ezeket visszaszállítják, a digitális tartalmat pedig archiválják.

Az adattároló helyiség megtekintése után a digitalizálás előkészítését, illetve a további levéltári anyagok digitalizálását néztük meg. Ennek megfelelően a 38 munkaállomással rendelkező munkaszobában már tervszkennereket, nagy formátumú szkennereket is megpillanthattunk. A legérdekesebb készülék a műhely falára szerelt, apró lyukakkal rendelkező „tábla” volt, amely vákuum segítségével rögzíti a rá helyezett levéltári anyagokat.³¹ Utóbbi technológia azért is fontos, mert megfelel a Szövetségi Levéltár által meghatározott digitalizálási elveknek, amelyek között szerepel a minél kevesebb mechanikus (szkennerek görgői) hőhatás.³² A munkafolyamat vezetésére online, előre kialakított adatlapot töltenek ki, amelyen feltüntetik a megrendelési számot (*Auftragsnummer*), az előkészítés megtörténtét, illetve adminisztrálják a digitalizálás menetét. Emellett a szkennereken futó, speciálisan a múzeumoknak, levéltáraknak és kutatóintézeteknek fejlesztett *book2net* szoftver is csatlakozik ehhez a felülethez, vagyis a webalapú workflowhoz.³³ Egy-egy iratanyag, dosszié esetében különböző színű slejfnikkel megjelölik, hogy a benne található iratanyag milyen formátumú. Emellett arra is használnak jelölést, ha valamilyen irategységet a digitalizálás előtt manuálisan át kell nézni. Megtudtuk, hogy korábban a digitalizált egységeket pecsételéssel jelölték, de ezt az eljárást mára már elhagyták. Érdekességként mutattak be egy olyan iratot, amelyen több színű feljegyzések, aláírások voltak láthatók. Ennek okát a német kollégák részletesen ki is fejtették. Elmondásukból megtudtuk, hogy a német közigazgatásban 1926-ban bevezettek egy közös ügyrendi jogszabályt. A szabályzat a Birodalmi Minisztériumok Közös Ügyrendjeként fordítható (*Gemeinsame Geschäftsordnung der Reichsministerien*) és annak 12. §-ban rögzíti, hogy egyes színeket csak a bizonyos tisztséget betöltő személyek használhatnak.³⁴ A jogszabály szövegéből ki is

³¹ Pontos forrást nem találtam az alkalmazásra, azonban a SUPAG Spichtig und Partner AG weboldalán megtalálható egy Zeuschel Vakuumtisch nevű termék, amely a leírt technológiát használja: <https://www.supag.shop/Zeuschel-Vakuumtisch> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³² Sebastian Barteleit: Digitalisierung im Bundesarchiv. *Forum, Das Fachmagazin des Bundesarchivs* (2014) 10–11.

³³ A book2net MICROBOX GmbH cég honlapján megtalálható a book2net termékcsalád leírása. <https://book2net.net/en/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³⁴ A kérdéssel részletesen foglalkozik Holger Berwinkel: Akten sind bunt: Farbstifte und ihr Wert

derül, hogy a zöld szín a miniszterek, a piros szín az államtitkárok, míg a kék szín a főosztályvezetők számára van fenntartva.³⁵ A kollégák viszont kiemelték, hogy a Stasi ügyvitelében ezt a rendszert már nem használták.

A szkennerek mellett a hat éve használják a *Phase One* kamerát is felvételkedészítésre.³⁶ Ez az eszköz egy 150 megapixeles kamera, amelyhez különböző objektumok is vásárolhatók, attól függően, milyen iratok digitalizálását szeretnék elvégezni. Abban az esetben is *Phase One*-t használják, ha egy-egy levéltári anyagról speciális, vagy nagyobb felbontású felvételt kell készíteni. A már említett vákuumtáblára helyezett anyagokat is ezzel a készülékkel digitalizálják. A képek feldolgozásához a *Capture One* nevű szoftvert használják.³⁷

Ezt követően egy olyan helyiségbe léptünk be, amely első benyomásra fotólaboratóriumra emlékeztetett. A német kollégák elmondása szerint a szoba a minisztérium időszakában valóban fotólaboratóriumként működött, jelenleg pedig légifelvételek reprodukcióját végzik itt.³⁸ A műhelyben több előkészített üvegnegatív volt látható, amelyek feldolgozását egy speciálisan erre a célra kialakított szkennerral éppen akkor végezték. A folyamatot ismertető munkatárs kiemelte, hogy korábban már egy felvétel digitalizálása is rendkívül időigényes volt, azonban a jelenlegi eszközparkkal ez mindössze négy másodpercre redukálódott.

A reprodukciós műhelyeket követően a laboratóriumot tekintettük meg. A területen összesen nyolc munkatárs dolgozik, akik közül kettő fő magas képzettségű szakember. A laboratórium technikailag jól felszerelt, külön mikrobiológiai laborral is rendelkezik. Kérdésünkre, hogy mely anyag restaurálása okozza a legtöbb problémát, azt a választ kaptuk, hogy a pauszpapír. Annak kezelését, helyreállítását tartják a legproblematisabbnak. A laborban ezt követően megpillantottuk egy cellulóz-nitrát bomlás következtében erősen sérült fotó képének rekonstruálását. A forrást vizsgálva nem is lehetett elsőre körvonalazni, hogy azon pontosan mi szerepel. A laborban dolgozó kolléga elmagyarázta, hogy annak érdekében, hogy a fotón szereplő személy képét rekonstruálni lehessen, először a fény-

für die Archivarbeit. *Aktenkunde*, 2016. doi: 10.58079/axri. <https://aktenkunde.hypotheses.org/552> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³⁵ Az ügyrend 12. §-a a színek használatával kapcsolatos a következő leírást tartalmazza: „(1) Für Vermerke ist dem Minister der Grünstift, dem Staatssekretär der Rotstift, den Abteilungsleitern (nicht den Unterabteilungsleitern) der Blaustift vorbehalten (...)” Fordítása: „(1) A feljegyzések készítésére a miniszter számára a zöld ceruza, az államtitkár számára a piros ceruza, a főosztályvezetők (nem pedig az alosztályvezetők) számára pedig a kék ceruza van fenntartva.” <https://www.legistik.de/GGO-1926.pdf> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³⁶ A *Phase One* hivatalos oldala. <https://www.phaseone.com/applications/bespoke-photography/studio-photography-xf-camera-system/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³⁷ A *Phase One* hivatalos oldala. <https://phaseone.hu/capture-one/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

³⁸ A digitalizált felvételek elérhetők a Szövetségi Levéltár Képatadázisából: <https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

kép egyes rétegeit elválasztják egymástól. Ezt követően az egyes rétegekről felvételt készítenek. Végül az elkészült felvételek összeillesztésével igyekeznek rekonstruálni a fényképet.

5. kép – Egy cellulóz-nitrát bomlás miatt sérült fotó feldolgozása
(Fotó: Bakó Zsigmond)

A laborban történő vezetéskor bemutatták a száraz tisztításhoz használt mikrobiológiai asztalt is. A szennyezett iratokat általában erre az asztalra helyezik, majd a légelszívó bekapcsolását követően kezdik el a tisztítást. Mint kiderült, a hepafilterekkel megtisztított levegő újra a szobába kerül vissza, az nem a külvilágba távozik. A tisztítás előtt a levéltári anyag állapotának felméréséhez a *Kikkoman Lumitester PD-20* speciális fénymérő készüléket használják. Ezt a készüléket elsősorban higiéniai mérésekre tervezték, baktériumok, kórokozók, szennyeződések mértékének kimutatására használják. A technológia az úgynevezett ATP (adenozin-trifoszfát) molekula mérésére alapul, amely minden élő szervezetben megtalálható. A levéltári területen ilyen élő szervezetek lehetnek az iratokon megtelepedő különböző gombák, penészek, vagy egyéb mikrobiális szennyeződések.³⁹ A készülé-

³⁹ A Kikkonan Corporation legújabb termékének a leírásában megtalálható az ATP technológia rövid összefoglalása. https://biochemifa.kikkoman.com/e/la/smart_en/ (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

léket elsősorban egészségügyi, élelmiszer- és italágazatban használták, de remekül bevált a levéltári területen. A levéltári anyag felmérésének folyamata mintavételezéssel kezdődik, melynek keretében egy mintavevő pálcával az iratanyag 10x10 centiméteres száraz felületéről összegyűjtik a szennyeződések. Ezt követően a pálcát egy, a készülékhez gyártott speciális, luciferáz és a piruvát-foszfát-dikináz enzimmel töltött fiolába, vagy pipettába kell helyezni és fel kell rázni. A folyamat ezen szakaszában az enzimek reakcióba lépnek a szennyeződéssel és megkezdődik annak lebomlása. A pipettát ekkor a készülékbe kell helyezni, amely tíz másodperc alatt elvégzi a biolumineszcencia mérést. Ennek során azt vizsgálja, hogy a lebomlás során mennyi fény keletkezett. A megjelenő érték pedig attól függ, milyen mértékben volt jelen a szennyeződés, vagyis minél nagyobb a szám, annál szennyezettebb volt a levéltári anyag. A készülék referenciaértéke egy relatív fényegység (RLU), amely a bomlás segítségével az említett ATP mennyiségét mutatja ki.⁴⁰ Ezt a tesztet azért is részesítik előnyben a német kollégák, mert nem károsítja a levéltári anyagot, nem kell kémiai anyagot alkalmazni az iraton, és gyakorlatilag bárki által elvégezhető.⁴¹

A bemutatott készülék mellett használnak egy infrafénnyel működő berendezést is, amellyel az iratok általános állapota mutatható ki. A készüléket a *Lichtblau e. K.* nevű német cég gyártja *SurveNIR System*, vagyis rendszer néven. A technológia alapja a közel-infravörös spektrumban való mérés (Nah-Infrarot-Spektroskopie – NIRS), valamint a kapott eredmények statisztikai elemzése. A rendszert speciálisan levéltárak és könyvtárak számára fejlesztették ki, hogy az állományokban lévő anyagok állapotát fel tudják mérni. A technológiai eljárás alapja a 8 ponton történő fénymérési mintavételezés. A német munkatársak kiemelték, hogy ezt a nem írásos, tartalommal rendelkező pontokról, hanem általában az iratok széléről, üres egységeiről kell vételezni. A fénnel történő megvilágításkor a készülék azt vizsgálja, hogy milyen hullámhosszokat nyel el, illetve ver vissza az anyag. A kapott spektrumot ezt követően egy több mint 1400 rekordos referencia-adatbázishoz viszonyítja, és megbecsüli az adott anyag kémiai és fizikai tulajdonságait. Többek között méri a pH értéket, vagyis a savasodást, a szakítószilárdságot, lignin-, fehérje-, vagy optikaifehérítő-tartalmat, a különböző ásványi anyagokat (gipsz, talkum, kaolin) és nedvességet is. A mért értékek mellett a színekkel is jelzi a program,

⁴⁰ A folyamat leírása megtalálható a gyártó oldalán: <https://biochemifa.kikkoman.com/e/kit/method/atp-test-01/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.), illetve a PD-30-as termék leírásában is <http://www.supersteam.com.sg/wp/wp-content/uploads/2018/11/PD30-EN-p.pdf> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

⁴¹ Budapest Főváros Levéltárának állományvédelmi szakemberei 2020-ban tesztelték a modernebb, PD-30-as mérőműszert. A tesztelés eredményét P. Holl Adrien egy hírbejegyzésben foglalta össze. P. Holl Adrien: Lumitester PD-30 mérőműszer használata az állományvédelemben. *Budapest Főváros Levéltára, Hírek*, 2020. április 30. Budapest. <https://bparchiv.hu/lumitester-pd-30-mero-muszer-hasznalata-az-allomanyvedelemben/> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

hogy azok hogyan viszonyulnak a referenciaértékekhez.⁴² A német levéltárosok általában irattípusok vizsgálatára tudják használni az eljárást, illetve kiemelték, hogy elsősorban az egyes telephelyeken lévő állapotok megállapítására szolgál. Segítségével azt tudják vizsgálni, hogy az egyes raktárakban mennyire optimálisak a körülmények, az ott uralkodó páratartalom, hőmérséklet megfelelő-e.

A tanulmányút első napja végül a leírt laboratóriumi látogatással zárult. Összességében megállapítható, hogy rendkívül mozgalmas és információdús vezetést tudhattunk magunkénak. A német kollégák igyekeztek az egyes folyamatokat az ahhoz leginkább értő munkatársak hozzájárulásával bemutatni. A vezetés által megismertük a levéltár őrzésében lévő anyag és nyilvántartás egyedi jegyeit, felépítését, amelyek összetett történelmi-levéltári problémákra is rávilágítanak. Külön hangsúlyozandó, hogy minden kérdésünkre kimerítő választ kaptunk, látszódtott, hogy a német kollégák magas szintű szaktudással rendelkeznek, és elkötelezettek a legmodernebb technológiák alkalmazása, beépítése iránt.

4. Tanácskozás a Stasi Levéltárban a német levéltáros kollégákkal

A tanulmány szerkezeti felépítését úgy határoztam meg, hogy a német kollégákkal történő tanácskozást külön egységként ismertetem. Ennek oka, hogy az ott elhangzottak különös fontossággal bírnak, vagyis jelentőségükben elkülönülnek az épület- és műhelybemutatótól. Következésképpen alább, tematikus bontásban fogom a megbeszéléseken elhangzottakat leírni.

A már említett, Radulovic történetét feldolgozó kiállítás bemutatását követően megbeszélést tartottunk a Stasi Levéltár munkatársaival. A tanácskozáson a német fél részéről a Stasi Levéltár vezetője és egyben a Bundesarchiv alelnöke, Alexandra Titze, a Levéltári Állományok Osztályának vezetője, Birgit Salamon, a Közvetítés és Kutatás Osztály vezetője, Prof. Dr. Daniela Münkel, és a Kutatási, média, politikai nevelési szakterületi csoport vezetője, Dr. phil. Karsten Jedlitschka vett részt. A megbeszélés során átfogó képet kaptunk a Szövetségi Levéltár digitalizálási, iratfeldolgozási és szolgáltatási gyakorlatáról, valamint a Stasi Levéltár iratanyagának betagolódásával összefüggő szervezeti, jogi és technikai kihívásokról. Emellett Dr. Szabó Csaba főigazgató vezetésével a Magyar Nemzeti Levéltár delegációja is ismertette az éppen futó projektjeit, elért eredményeit.

Az első fő egységet a kutathatóság biztosítása, illetve maga az integráció témája alkotta. A Stasi Levéltár integrációjára 2021. június 17-én került sor, amikor az ezt előíró törvény életbe lépett.⁴³ Az egyesítés kapcsán a német munkatársak elmond-

⁴² A technológia megismerhető a Lichterblau e. K. hivatalos oldaláról: <https://www.lichtblau-germany.com/SurveNIR.html> (utolsó letöltés: 2025. november 16.).

⁴³ Az egyesítés kapcsán kiadott közlemény elérhető a Bundesarchiv weboldalan: <https://www.bundesarchiv.de/nachricht/uebergang-ins-bundesarchiv-1> (utolsó letöltés: 2025. november 22.), A vonatkozó jogszabály a „Törvény a szövetségi levéltári törvény, a Stasi-aktákról szóló törvény

ták, hogy annak gazdasági, szakmai és kultúrpolitikai okai is voltak. A Szövetségi Levéltáron belül emellett ekkor megindult egy új gondolkodás, amely szerint a Stasi Levéltár állománya is része a német tudatnak, azt egységesen érdemes kezelni. A beolvasztás által emellett a Bundesarchiv hosszú távú szakmai tapasztalatait fel lehet használni a levéltári anyagok konzerválásánál, a benne őrzött adatok megőrzésében és a minél gyorsabb digitalizálásban. A politikai oldal szempontjából az iratok tartós megőrzésének, illetve az őrzött anyag történelmi feldolgozásának még optimálisabb biztosítása került hangsúlyozásra. A német kollégák természetesen kiemelték, hogy korábban jóval nagyobb önállóságot élvezhettek, de a jelenlegi állapot – a beolvasztás – hosszú távú, stabil intézményi keretet biztosít számukra. Emellett a kutatók szempontjából is pozitívan ítélik meg a helyzetet. Egy átfogó kutatáshoz, egy-egy ügy feltárásához nem elég a Stasi Levéltárban kutatni, más levéltári korpuszokat, például kormánysszervek iratait is meg kell vizsgálni. Szakmai szempontból a legnehezebb pont a nyilvántartások harmonizálása volt. Bebizonyosodott, hogy az állambiztonsági szolgálat iratai részletesebb metaadat-tartalommal rendelkeztek, mint a Szövetségi Levéltár anyaga. Az adatmennyiség nagysága kapcsán elég azt hangsúlyozni, hogy csak a személyi kartonokból mintegy 6 millió található a Stasi Levéltár állományában.⁴⁴

A magyar delegáció szintén ismertette a Magyar Nemzeti Levéltár intézményi felépítését, működését. Hangsúlyoztuk, hogy a magyar levéltárügy rendszerváltást követő legnagyobb átalakítására 2012-ben került sor, amikor az 1995. évi LXVI. törvény módosításával – a Magyar Országos Levéltár jogutódjaként – létrejött a Magyar Nemzeti Levéltár. A Magyar Nemzeti Levéltár központi általános levéltárához pedig ekkor rendelték hozzá a vármegyei levéltárakat.⁴⁵

A levéltár-pedagógia kiemelt fontosságában is egyetértettek a tanácskozás résztvevői. A német kollégák ismertették, hogy ennek keretében a levéltár külön kiadványokat jelentet meg, kiállításokat szervez, és minden nyáron filmfesztivált rendez. A fesztivál keretében dokumentumfilmek és történelmi témájú alkotások kerülnek levetítésre. A rendezvény az előző években rendkívül nagy sikerességre

módosításáról és egy NSZEP-áldozatokkal foglalkozó megbízott létrehozásáról”: *Gesetz zur Änderung des Bundesarchivgesetzes, des Stasi-Unterlagen-Gesetzes und zur Einrichtung einer oder eines SED-Opferbeauftragten*, BGBl I S. 2021. 750., https://www.gesetze-im-internet.de/opfbeintr_barchg2017ua_ndg/BJNR075000021.html (utolsó letöltés: 2025. november 22.).

⁴⁴ Jedlitschka: i. m. 85.

⁴⁵ A törvény szövege alapján tehát a Magyar Országos Levéltár Magyar Nemzeti Levéltár néven folytatta működését, amelyhez tagintézményként rendelték hozzá a korábban önálló megyei levéltárakat. Az áprilisban meghozott törvény végül 2012. október 1-én vált hatályossá. 2012. évi LXI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és az elmúlt rendszertitkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/getpdf?docid=a1200061.TV&printTitle=2012.+%C3%A9vi+LXI.+%C3%B6rv%C3%A9ny&targetdate=ffffff4&referer=lawsandresolutions> (utolsó letöltés: 2025. november 22.).

tett szert, látogatottsága elérte az évi 1000–1200 főt. Emellett rendkívül fontosnak tartják az intézményben, hogy a fiataloknak bemutassák az egykori minisztérium működését. A cél elérése érdekében rendszeresen fogadnak diákokat, kiállításvezetéssel, külön programokkal igyekeznek átadni a titkosszolgálattal kapcsolatos legfőbb információkat. Általánosságban úgy ítélik meg, hogy a társadalom szempontjából továbbra is magas az érdeklődés a titkosszolgálat működése, története iránt.

A levéltárban őrzött anyagok, megismerhetősége kapcsán külön kitértünk az adatvédelem, kutathatóság kérdésére. A német kollégáktól megtudtuk, hogy az egyesítést követően számos társadalmi, politikai vita szólt arról, hogy milyen adatot lehet egyáltalán nyilvánosságra hozni.⁴⁶ A felmerült jogi és társadalmi kérdések rendezésére végül a Bundesarchiv mellett önállóan működő Stasi Levéltár működésére, anyagai kutatására külön jogszabályt hoztak. Ez az 1991. december 20-án hozott, ma is érvényben lévő Stasi-Unterlagen-Gesetz (Stasi iratokról szóló törvény) néven ismert törvény.⁴⁷ Az iratok megismerhetősége függ attól, hogy a kutató, adatbetekintést kérő személy milyen minőségben kér adatszolgáltatást, férhet az iratanyagokhoz. Az említett, a Stasi-iratok kutatását meghatározó jogszabály három fő csoportot különít el: az érintetteket és közeli hozzátartozókat; a tudományos kutatókat, történészeket és a sajtót; végül a közhatalmi szerveket, közintézményeket. A legszélesebb hozzáférési joggal a hozzátartozók rendelkeznek, többek között a személyükről vezetett aktába teljesen betekinthetnek, arról másolatot is készíthetnek. A tudományos kutatók, történészek és a sajtó kapcsán már szigorúbb feltételeket szab a jogszabály. A tudományos kutatóknak az iratanyag kutatását megelőzően részletes kutatási tervet kell benyújtaniuk, illetve nyilatkozatot is kell tenniük, hogy betartják a személyes adatok védelmére vonatkozó rendelkezéseket. A harmadik csoportot a közintézmények és közhatalmi szervek képviselik. A német munkatársak tájékoztatása szerint a kormánytagok, a választott tisztségviselők, a magasabb szintű közzolgálati pozíciókat betöltők, valamint egyes vezetői beosztású köztisztviselők esetében kinevezésekhez vagy kitüntetésekhez kapcsolódóan kérhető adatszolgáltatás. Az iratok anonimizálása függ a kérelmező személyének minőségétől és a felhasználás céljától is.⁴⁸ A jogszabályok áttekintésekor a

⁴⁶ Magyarországon szintén hosszan tartó vita folyt a levéltári törvényről, az előző rendszert kiszolgálók, ügynökök adatainak megismerhetőségéről. A levéltári anyagokhoz történő hozzáférés, kutathatóság szabadságának kérdését az egyik legmélyebbre hatóan Keresztes Csaba vizsgálta 2023. évi tanulmányában. Lásd Keresztes Csaba: A levéltárügy a rendszerváltozás sodrásában, 1988–1994. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Az Antall-kormány kulturális politikája: esettanulmányok*. (Veritas könyvek 31.) Budapest, 2023, 467–521.

⁴⁷ A Stasi-Unterlagen-Gesetz (StUG) teljes megnevezése: Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR, amely 1991. december 29-től lépett hatályba. A jogszabály szövege elérhető a következő elérési útvonalon: <https://www.gesetze-im-internet.de/stug/BJNR022720991.html> (utolsó letöltés: 2025. november 22.).

⁴⁸ StUG 13. § – Recht von Betroffenen und Dritten auf Auskunft, Einsicht und Herausgabe, 15. § – Recht von nahen Angehörigen Vermisster oder Verstorbener auf Auskunft, Einsicht und

német kollégák ismételten rámutattak az integráció során keletkezett kihívásokra, amely ebben az esetben a Stasi-iratokra vonatkozó jogszabály és a levéltári törvény összhangba helyezése volt. Emellett hangsúlyozták, hogy ha valaki részletesen megvizsgálja a Szövetségi Levéltári Törvényt és a Szövetségi Levéltár gyakorlatát, jól látható, hogy az adatvédelem szempontjából az iratok állnak a középpontban. A Stasi-anyag esetében azonban a kikérő személye teljes mértékben módosíthatja az adatok megismerhetőségének mértékét. A védettség meghatározása kapcsán kiemelték, hogy minden esetben külön eljárást folytatnak le a levéltáron belül.

Delegációnk ekkor ismertette a magyar levéltárakra vonatkozó jogszabályokat, külön kitérve a Magyar Nemzeti Levéltár esetében a Levéltári törvényben előírtakra. Dr. Szabó Csaba emellett ismertette az országgyűlés által 2020-ban és 2021-ben elfogadott jogszabályi változásokat, amelyek lehetővé teszik az első, illetve második világháborúban fogságba esettek, valamint az 1956-os eseményekben résztvevő személyek kutatását.⁴⁹ A főigazgató kitért arra is, hogy mi indokolta a jogszabályalkotást. A módosításokkal összefüggésben beszámolt a 2019. évi magyar–orosz levéltári együttműködésről, amelyek keretében az Orosz Állami Hadilevéltárban őrzött, magyar foglyokról szóló nyilvántartó kartonok digitális másolatait, illetve egy – főbb adatokkal kiegészített – adatbázist is kapott a Magyar Nemzeti Levéltár. A főigazgató hangsúlyozta, hogy az adatok elérhetősége különösen nagy jelentőségű, hiszen a levéltáraknak kiemelt felelősségük van azok felé, akik családtagjaik múltját szeretnék megismerni.⁵⁰ Magyarországon ma is sok család él úgy, hogy nincs pontos információja a második világháború után elhurcolt hozzátartozójának sorsáról. A nagy mennyiségű adat mesterséges intelligenciával támogatott fel-

Herausgabe, 16. § - Recht von Mitarbeitern des Staatssicherheitsdienstes auf Auskunft, Einsicht und Herausgabe, 21. § - Verwendung von Unterlagen, die personenbezogene Informationen über Betroffene oder Dritte enthalten, durch öffentliche und nichtöffentliche Stellen, 32. § - Verwendung von Unterlagen für die politische und historische Aufarbeitung. A 16. § értelmében az Állambiztonsági Szolgálat egykori alkalmazottai jogosultak tájékoztatást kérni, betekinteni és másolatot igényelni a róluk nyilvántartott személyes adataikról. Az általuk készített jelentésekkel kapcsolatos információadás és betekintés azonban csak akkor engedélyezhető, ha igazolt jogi érdek fűződik hozzá. Ettől a feltételtől kizárólag akkor lehet eltérni, ha az érintett vagy harmadik személy adatainak titokban tartása jogszabály szerint nagyobb védelmet élvez.

⁴⁹ A Levéltári törvény IV. fejezetének, a közlevéltári anyag kutatására vonatkozó rendelkezéseit módosító jogszabályok:

2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról, 21. §; https://jogkodex.hu/jsz/2020_32_torveny_2356737 (utolsó letöltés: 2025. november 23.);

2021. évi CXLVI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről, valamint egyes, az ingatlan-nyilvántartással, területrendezéssel, településrendezéssel kapcsolatos és kulturális tárgyú törvények módosításáról 28. §. https://jogkodex.hu/jsz/2021_146_torveny_6460473 (utolsó letöltés: 2025. november 23.).

⁵⁰ Jelenleg az adatbázis összesen 679 319 személy kartonját, rekordot tartalmaz. <https://adatbazisonline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai/informacio> (utolsó letöltés: 2025. november 23.).

dolgozásával, az adatok publikálásával és a jogszabályi keretek megteremtésével a levéltár érdemben tudott ezen enyhíteni, a korábban nehezen hozzáférhető információk ma már otthonról elérhetők a magyar állampolgárok, valamint más érdeklődők számára.⁵¹ Amennyiben a jogszabály-módosításra nem került volna sor, az addigi szabályozás számos magyar számára tette volna lehetetlenné, hogy megismerjék felmenőik sorsát. A publikálást követő eredmények kapcsán Dr. Szabó Csaba kiemelte, hogy az adatbázist öt év alatt 200 000 alkalommal tekintették meg.

Az adatbázisok vonatkozásában Dr. Szabó Csaba aláhúzta, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár rendkívül nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a feladatellátásakor a legmodern technikákat alkalmazza. Ez különösen fontos a levéltári anyag feldolgozásánál és kutathatóvá tételekor. A gyakorlati alkalmazás kapcsán kitért a Szovjetunióba elhurcoltak adatbázisánál alkalmazott feldolgozásra, a kézírás-felismerés használatára. A technológia segítségével sikerült 10 hónap alatt feldolgozni a nemzeti levéltárnak átadott digitális felvételeket.⁵² A német levéltárosok mellett, hogy nagy érdeklődést mutattak a téma iránt, ismertették a mesterséges intelligencia feldolgozás alkalmazását, annak jövőben tervezett felhasználását. Jelenleg az intézménynél nem saját szoftvert használnak, azt piaci szereplő biztosítja számukra. A szoftvert egyelőre segédletek, indexek feldolgozására használják. Az intézménynél viszont nem ezt a megoldást tekintik hosszú távon alkalmazhatónak, mivel ennek költsége nagyon magas. A mesterséges intelligencia alkalmazása kapcsán viszont stratégiát egyelőre nem dolgoztak ki. A jövőbeli tervek sorában viszont mindenképpen megjelenik az egyesítéskor megsemmisített iratok rekonstruálása. Reményeik szerint a több részre szakadt iratok feldolgozása a mesterséges intelligencia segítségével hatékonyabbá válhat, a program az egyes fragmentumokat jóval gyorsabban lesz képes összeilleszteni, és ezáltal az adattartalmat is rekonstruálni. Az egyes projektek és rendszerek fejlesztésénél elmondták, hogy külsős szakembereket is alkalmaznak. A fejlesztéseknél viszont rendkívül nagy hangsúlyt fektetnek a kibervédelemre, mert a 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háború óta nagy mértékben megnövekedett az orosz hackertámadások száma.

A német munkatársak digitalizálás mértékével kapcsolatos kérdésére Hegedüs István elmondta, hogy aktuálisan az iratanyag 5 %-a került digitalizálásra, ami a becslések szerint 100 millió oldalnak felel meg. A német kollégák a magyarországi levéltári képzésről is érdeklődtek. Ezzel kapcsolatban dr. Mikó Zsuzsanna ismertette, hogy levéltári tanulmányok felsőoktatásban is végezhető, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelem Segédtudományai

⁵¹ A *Szovjetunióba elhurcoltak* című adatbázis, valamint annak ismertetése elérhető az Adatbázisok Online oldalán: <https://adatbazisokononline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai/informacio> (utolsó letöltés: 2025. november 23.).

Fényes Erika: Elérhető a Szovjetunióba elhurcoltak adatbázisa. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/elerheto_a_szovjetunioba_elhurcoltak_adatbazisa (utolsó letöltés: 2025. november 23.).

⁵² A digitális felvételek darabszáma az adatbázis publikálásakor 1 363 910 darab volt. Uo.

Tanszéken. Emellett a Magyar Nemzeti Levéltár nagy hangsúlyt fektet a munkatársak fejlesztésére, rendszeresen tart belső képzéseket, workshopokat. Az intézmény 2023-ban elindított *Levéltári asszisztens, ügykezelő, irattáros* néven egy középfokú szakmai képzést is.

A tanácskozás következő nagyobb egységét az állományvédelem kérdése tette ki. A német kollégák kitértek arra, hogy már öt éve nem végeznek savtalanítást. Ennek oka, hogy a savtalanítás, illetve a mikrofilmezés kapcsán végeztek egy alapos felülvizsgálatot a Német Szövetségi Levéltáron belül. Az értékelés során számításba vették a költségvonzatokat, az eljárások fenntarthatóságát és a stratégiai célokat. A felülvizsgálat eredményeként végül az intézmény úgy döntött, hogy mindkét eljárást megszünteti. A savtalanítással az iratok élettartamát így is csak háromszorosára, maximum ötszörösére lehet növelni. Utóbbi kapcsán ki kell emelni, hogy amennyiben a levéltári anyag belső szerkezete már olyan mértékben károsodott, akkor az eljárás el sem végezhető. A savtalanítás költsége emellett kétszerese a digitalizálásnak. Következésképpen az adattartalom konzerválása kapcsán a legfőbb hangsúlyt a digitalizálásra helyezik.⁵³ A veszélynek kitett anyagokról tehát digitális másolatot készítenek, az eredeti anyagot savmentes palliumba, dobozba helyezik, és úgy tárolják, hogy a jövőben ahhoz semmilyen feladatvégzés során ne kelljen hozzányúlni. Az iratanyag ettől fogva csak digitális másolatként lesz elérhető, kutatható. Ezzel kapcsolatban nemzetközi kitekintést is végeztek, konferenciákat látogattak, és az volt a tapasztalatuk, hogy a nemzetközi gyakorlat is ezt az eljárást tükrözi.

Az állományvédelem kapcsán Dr. Szabó Csaba újfent hangsúlyozta, hogy a területen szintén fontos az innovatív készülékek, technológiák felkutatása, alkalmazása. Ebből a célból a Magyar Nemzeti Levéltár folyamatos felmérést végez, amelynek célja a legkorszerűbb – nemzetközi gyakorlatban már bevált – állományvédelmi eljárások, felszerelések és fertőtlenítési technológiák adaptálása. A felmérés eredményeként került előtérbe egy speciális vákuumkészülék is, amelyet a jövőben kíván az intézmény a már betiltott etilén-oxidos eljárás helyett alkalmazni.

A digitalizálásnál aktuálisan a nemzetiszocialista időszak iratanyagát felvételezik. A korpusz összesen 55 iratfolyómétert tesz ki, amelyből 16 iratfolyóméter Freiburgban található. A reprodukciót kis- és nagyformátumú szkennerekkel végzik és naponta 4-5000 aktaoldalt digitalizálnak. A német kollégák elmondása alapján az automata lapadagolós szkennerek alkalmazását külön vizsgálták. Ennek oka, hogy az iratanyag behúzásához használt görgők sérülést okozhatnak az iratanyag-nak. Végül egy féléves időszakot vizsgálva kiderült, hogy az iratsérülés a feldolgozás mértékéhez képest csekély, a felvételezett anyagnak csupán 0,003%-a sérült, ennyit kellett restaurálni. Ebből adódóan úgy döntöttek, hogy az említett szkennereket továbbra is alkalmazzák. A veszélyeknél külön említették a külső cég haszná-

⁵³ Michael Hollmann: Zum Verhältnis von Originalerhalt und Digitalisierung. *Forum, Das Fachmagazin des Bundesarchivs* (Bestandserhaltung heute – Massendigitalisierung und Schutz von Originalen), 2023, 14–15.

latát is, hiszen az iratanyag a szállítás közben is sérülésnek van kitéve. Emellett a másik fontos szempont, amelyet nagyon szigorúan vesznek, az adatvédelem. A szállítás során is biztosítani kell, hogy a védendő adatokhoz senki se férjen hozzá. A szisztematikus, előre tervezett stratégiába gyakran beemelik a legkutatottabb anyagok felvételezését, de elsődlegesen a kérések kiszolgálására koncentrálnak. Magánszemélyek, kutatók egyszerre 10 rekord reprodukcióját kérhetik ingyenesen. Az ezen felüli megrendelések már költséggel járnak. Megfigyelt jelenség, hogy a kutatóprofesszorok – a kiskaput kihasználva – számos esetben bevonják a hallgatóikat is, velük rendeltetik meg a további digitalizálandó rekordokat. Arra a kérdésünkre, hogy a digitalizálási stratégia tervezése milyen időtávra történik, vendéglátóink elmondták, hogy jellemzően két-három éves ciklusokban gondolkodnak. Ennek oka, hogy a költségvetéssel is maximum ennyire előre lehet tervezni. Emellett ismertették, hogy a digitalizálást külön jogszabály nem szabályozza, ennek okát a levéltáraknál fennálló számos, eltérő tényezőben látják. Az állományban lévő filmek digitalizálása kapcsán elmondták, hogy azokat 1945-ig digitalizálják. Az évhatárt az adat- és szerzői jogvédelem alapján határozták meg, vagyis azokat 1945-ig datálható anyagoknál biztosan nem kell vizsgálni.

A digitalizált anyag hosszú távú tárolásáról külön munkafolyamat gondoskodik. A digitalizálási folyamat követésére saját fejlesztésük van, amely közvetlenül kapcsolódik a nyilvántartáshoz, onnan nyeri ki a szükséges adatokat. Az elkészült felvételeket először a helyi szerverre töltik fel. Ezt követően a rendszer a képfájlokat egy szinkronizációs folyamat útján átadja a koblenzi központnak. Az áttöltés után a helyi tárhelyről a rendszer a képek törlését automatikusan elvégzi, az nem igényel emberi beavatkozást.

A német jogszabály a védelmi időt máshogy határozza meg, mint a magyar. Általánosságban minden iratanyag kutathatóvá válik harminc évvel a keletkezése után. Kivételt jelentenek a személyes adatot tartalmazó levéltári anyagok, amelyek legkorábban az érintett személy halálától számított tíz év elteltével használhatók fel. Amennyiben az érintett halálozása nem ismert, akkor a védelem a születéstől számított száz évig tart. Abban az esetben, ha a születés éve nem, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással állapítható meg, akkor az irat keletkezésétől hatvan év elteltével jár le a védelem. A jogszabály viszont nem alkalmazható a közhivatalt ellátó tisztviselőkre, illetve a korszak történelmi személyeire vonatkozó anyagokra, amennyiben azok hivatali tevékenységükkel kapcsolatosak, és nem érintik a magánszférájukat.⁵⁴ Utóbbi passzus azért is különösen fontos, mert amíg a nemzetiszocialista rezsim aktív hivatali szereplői megismerhetővé válnak a kutatók számára, addig a magánszemélyek, áldozatok védelmét továbbra is fenn tudják tartani. A német kollégák kiemelték, hogy a törvény megalkotásakor az egyik leg-

⁵⁴ Bundesarchivgesetz (BArchG), § 11 Schutzfristen. Bundesgesetzblatt (BGBl.) Teil I., 4126. https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#/switch/tocPane?_ts=1764437031536 (utolsó letöltés: 2025. november 29.).

fontosabb szempont az volt, hogy a nemzetiszocialista korszakban keletkezett iratok a kutatók számára hozzáférhetővé váljanak.

Ahogy azt a tanulmányban korábban említettem, a Szövetségi Levéltár teljes mértékben befejezte a mikrofilmezést. Az elkészült állományokat digitalizálják, majd végleges raktári helyükre kerülnek, ahol érintetlen és hosszú távú megőrzésükről gondoskodnak. Az állományok kapcsán kiderült, hogy a Stasi Levéltára 40-50 000 mikrofilmet őriz. Ez az állomány azért is rendkívül értékes, mert sok anyagot a mikrofilmezést követően megsemmisítettek. A mikrofilmes anyag kutatására a lichterfeldei telephelyen van lehetőség, amelyet a következő napon meg is tudunk tekinteni. Érdekesség, hogy számos esetben felmerül, hogy a mikrofilm nem is használható teljes értékű forrásként a kutatásban. Itt visszautaltak a Birodalmi Minisztériumok Közös Ügyrendjére, amely tisztségekhez kötötte a különböző színű írószerek használatát.⁵⁵ A fekete-fehér mikrofilmekben viszont a színek nem jelennek meg, így a szükséges külső jegy (szín) nem segíti a kutatókat az egyes bejegyzéseket készítő rangját illetően, ez az adat elveszik.

Végezetül Dr. Szabó Csaba ismertette a *Magyarország katonai birtokbavétele 1944–1945* projektet. Összefoglalásában hangsúlyozta, hogy ez rendkívül nagy vállalás, amelynek célja, hogy elsőként, egységes szempontrendszer alapján feltárja és adatbázisba rendezze a második világháború magyarországi hadműveleteinek településszintű adatait. A Magyar Nemzeti Levéltár ezt a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum szakembereivel közösen több mint 3000 település háborús eseményeit, katonai és polgári veszteségeit, valamint a háborús károkat dolgozza fel. Az adatvizualizáció alapjául egy 1941. évi georeferált térkép fog szolgálni. A projekt során digitalizált levéltári dokumentumok és az áldozatokra vonatkozó adatok kerülnek egy új, interaktív online adatbázisba. Az így létrejött rendszer lehetővé teszi a magyarországi hadiesemények átfogó, vizuális rekonstrukcióját, települési és országos szinten egyaránt.

A német kollégák élénk szakmai érdeklődést mutattak a projekt iránt, illetve kíváncsian várják majd eredményeinek bemutatását. Utóbbi kapcsán külön jelezték, hogy az adatbázist is tanulmányoznák, számukra is hasznos tapasztalatot adhat a téma feldolgozása kapcsán. Emellett felajánlották, hogy a korszakra vonatkozó, hungarika levéltári anyagokat összegyűjtik és az év folyamán eljuttatják az MNL-nek, amely később beépítésre kerülhet az adatbázisba. Úgy vélik, hogy náluk lévő források olyan fragmentumok, amelyek kiegészíthetik egy-egy háborús esemény, annak lefolyásának magyar forrásait.

A levéltári anyagaik sorában említették az úgynevezett „Lagekarte” egységet, amely leginkább helyzetképként fordítható.⁵⁶ Ez a Német Szárazföldi Haderő

⁵⁵ Gemeinsame Geschäftsordnung der Reichsministerien, § 12. <https://www.legistik.de/GGO-1926.pdf> (utolsó letöltés: 2025. november 29.).

⁵⁶ Helyzetképként hivatkozik az ilyen típusú anyagra többek között Szántó Mihály is A magyar 2. Hadsereg IV. Hadtestének tevékenysége az 1943. januári szovjet támadás után. című tanulmá-

Főparancsnokságának anyaga, amely a front napi alakulását rögzítette. Ennek megfelelően látható rajta az arcvonala, a saját és ellenséges csapatok elhelyezkedése, azok mozgása. A térképek digitalizálása kapcsán említették, hogy a technikailag elérhető legjobb minőségben, legnagyobb felbontásban végzik. Egy-egy helyzettérkép digitalizálása 20-25 percet vesz igénybe. További forrásként említették a fotógyűjteményben található, magyar vonatkozású fényképeket, illetve a mozgóképanyagokból a heti híradót, a *Die Deutsche Wochenschau*-t, vagy az UFA GmbH vállalat más háborús propagandafilmjeit.

A tanácskozás során folytatott tapasztalatcsere, a nemzetközi levéltári szakmai folyamatok áttekintése rendkívül hasznos volt mindkét fél számára. A fórum keretében a levéltárak képviselői között szakmai diskurzus folyt, az érintett témák kapcsán kölcsönösen tettünk fel kérdéseket egymásnak. A német munkatársak elmondásából is nyilvánvalóvá vált, hogy a mesterséges intelligencia, a digitális megőrzés szempontjai, az állományvédelem új irányai, az adatbázisok építése ma már kitüntetett szerepet töltenek be a levéltári feladatok sorában.

A következő fejezetben a berlini tanulmányút második napjára térek át, és a Szövetségi Levéltár Lichterfelde-i telephelyén tett látogatást ismertetem.

5. A Berlin-Lichterfelde-i telephely

A második szakmai napot a Szövetségi Levéltár Lichterfelde-i telephelyén töltöttük. Ez az intézményrész őrzi a Német Birodalom (1871–1945) központi polgári szerveinek iratait, jelentős személyi hagyatékok gyűjteményét, valamint a Német Demokratikus Köztársaság pártjainak és tömegszervezeteinek anyagait. A német munkatársak viszont külön kiemelték, hogy a katonai iratok, illetve a külügyminisztérium korabeli anyagai nem itt találhatók, utóbbit ráadásul külön levéltár őrzi. Az épületegyüttest a Kadettenweg és a Finckensteinallee kereszteződésénél található bejáratú kapun keresztül közelítettük meg.

Az udvarra belépve masszív, díszítetlen, vörös téglalapú épületek együttese vett minket körül, amelyeknél láthatóan a betöltött funkció fontosabb szerepet képviselt, mint maga a díszítettség. Az épületek robusztus, zárt rendjét csupán a tőlünk balra álló kis kápolna fehér tornya oldotta fel némiképp. A bejáratnál szemben álló monumentális központi tömb, az egyszerű funkcionalista kialakítás és a nagymé-

nyában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) 1:94. https://adt.arcanum.com/hu/view/HadtortenelmiKozlemenyekek_1996/?pg=92&layout=s (utolsó letöltés: 2025. november 30.). Emellett a Szövetségi Levéltár munkatársai által említett, Német Szárazföldi Haderő Legfelsőbb Parancsnokságának (OKH) helyzettérkép-anyagát használta fel Manfred Rauchensteiner 1974. évi írásában. Manfred Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a magyar királyi honvédség sorsára. *Hadtörténelmi Közlemények*, 21. (1974) 2:326–330. https://adt.arcanum.com/hu/view/HadtortenelmiKozlemenyekek_1974/?pg=311&layout=s (utolsó letöltés: 2025. november 30.). A helyzettérképek a Német Szövetségi Levéltár állományában az „RH 2-KART” jelzet alatt találhatók.

retű, akár felvonulási térként is használható udvar egésze arra utalt, hogy a telephely eredetileg katonai célokat szolgált. Ezt a következtetést a minket fogadó Kristina John és Dr. Jens Niederhut a terület és az épületek történetének ismertetésekor megerősítették.

6. kép – Kristina John és Dr. Jens Niederhut ismerteti az épületek történetét (szemben a központi épület homlokzata látható) (Fotó: Bakó Zsigmond)

Az ingatlan területén az 1870-es években építették fel a Porosz Főkadétiskolát, amely a későbbi német tisztképzésnek is legfontosabb intézményévé vált. Az első világháborút követően a versailles-i békeszerződés miatt az épületeket civil oktatásra használták, nevelőintézet működött itt. A nemzetiszocialista hatalomátvételt követően 1933-tól újfent katonai célok kerültek előtérbe, az SS I. divíziójának kaszárnája lett. A „Röhm-puccs” idején a területen kivégzéseket is hajtottak végre, majd 1937 és 1938 között újjáépítések, további épületek felhúzása következett. A második világháborúban a területet nagyrészt lebombázták. A háború után, 1945 júliusában a szovjet csapatok átadták a területet az amerikai hadseregnek. Ebben az időszakban kapta a terület az új nevét is, 1947-től a bázist Maxwell Andrews tábornokról nevezték el. A háborúban sérült épületek helyére az amerikaiak 1951-től új laktanyaépületet emeltek, illetve a hidegháború alatt további épü-

letekkel bővítették. Az „Andrews Barracks” kis idő múlva az amerikai katonai infrastruktúra egyik központjává vált, műhelyek, garázsok, járműparkok működtek itt. Az amerikai használat alatt épült a – már említett – kápolna, vagyis az „Andrews Chapel” is. Érdekesség, hogy az 1970-es évek végén gondolkoztak a főkadétszkolai épület lebontásáról, de a helyi civil ellenállás ezt megakadályozta. Viszonylag későn, 1994. szeptember 27-én adták át az amerikaiak a területet a német hatóságoknak, és ekkor került a terület a levéltárhoz.

A következő évben, 1995-ben ide költözött a pár évvel korábban alapított SAPMO (*Die Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv*), a Német Szövetségi Levéltár részeként működő NDK Pártjainak és Tömegszervezeteinek Levéltári Alapítványa. Az alapítvány létrehozásának okára részletesen kitértek a német kollégák. A német újraegyesítéskor az egykori Német Demokratikus Köztársaság politikai iratanyagának jövője bizonytalanra vált, mivel a tulajdonjogi kérdések tisztázatlanok voltak, és az iratok szétszóródásának veszélye fenyegette annak egységét. A kompromisszumot végül az alapítvány létrehozása és annak szervezeti formája oldotta meg. Bár a SAPMO a Szövetségi Levéltár részeként működik, de irányítását egy kuratórium határozza meg, amelyben a szövetségi gyűlés (Bundestag), a kormány és az átadó felek is képviseltetik magukat. Ezzel a jogi kerettel végül megvalósíthatóvá vált a gyűjtemény egységének és integritásának megtartása, szakmai kezelése és azonnali kutathatóságának biztosítása. Az irategyüttes rendkívül gazdag forrásanyagot kínál, magába foglalja az 1946 és 1990 közötti időszakból a Német Szocialista Egységpárt Politikai Bizottságának, Központi Bizottságának iratait, vezető funkcionáriusok irodái és képzési intézmények anyagát. Emellett ebben a gyűjteményben található meg a Német Kommunista Párt 1919 és 1971 között keletkezett iratai, szakszervezetek, szociális intézmények anyagai, tömegszervezetek iratai és több mint 400 hagyaték. A gyűjteményt egy 1,7 millió kötetet tartalmazó szakkönyvtári anyag is gazdagítja. A SAPMO működését összegezve elmondható, hogy az őrzésében lévő levéltári anyag kutatásának biztosításával, tudományos feldolgozással segíti a Német Demokratikus Köztársaság történetének feltárását.⁵⁷

Általánosságban visszatérve a levéltár telephelyére elmondható, hogy ott az 1990-es és 2000-es években nagyszabású felújítások, új kutatószobák, raktárak és irodák építése zajlott. A 2000-es évek végén alakították ki a fogadótermet és a kutatói pihenőszigeteket, amelyek közvetlen környezetében egy, a levéltár történetét bemutató rövid kiállítás, valamint egy kivetítővel működtetett információs felület is megtalálható. Utóbbi a Szövetségi Levéltár szervezeti struktúrájáról és tagintézményeiről szolgáltat bővebb tájékoztatást. Emellett ebben a helyiségben helyeztek

⁵⁷ Az alapítványról részletes információ található a Német Szövetségi Levéltár oldalain: <https://www.bundesarchiv.de/themen-entdecken/online-entdecken/geschichtsgalerien/die-sapmo/>, vagy <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/organisation/abteilungen/ddr-sapmo/> (utolsó letöltés: 2025. november 17.).

el kiállítás rendezésére alkalmas vitrineket, valamint egy pontmátrixos kijelzőt is. A kijelzőn a levéltári anyag feldolgozottságára és az intézmény látogatottságára vonatkozó adatokat jelenítik meg, az eredményekről tájékoztatják a látogatókat.

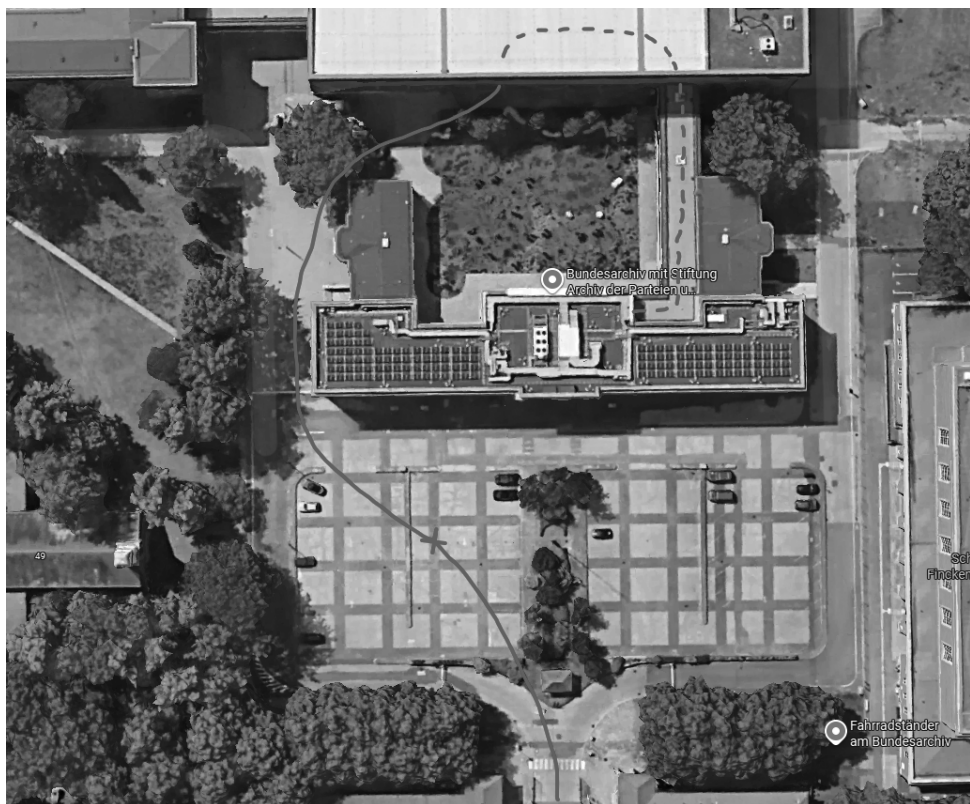
7. kép – A levéltár történetét bemutató kiállítás egy részlete (bal felül), a pontmátrixos kijelző (bal alul), a fal mellett sorakozó vitrinek és a kutatóknak kialakított kényelmes „szigetek” (jobb oldalt) (Fotó: Bakó Zsigmond)

Az építkezések közül kiemelkedő a 2007. évi, amely során egy 90 iratkilométer anyag befogadására alkalmas modern raktárral gazdagodott a levéltár. 2018-ban a műemléki védelem alatt álló régi épületek irodáit alakították ki, majd három évről, 2021-ben megnyílt a modern kutatási központ (*Benutzungszentrum*) a nemzetiszocialista időszakban épült gazdasági épületek felújításával. A nyilvános adatok alapján a 2007 és 2021 között zajló projekt költsége 76 millió euró volt.⁵⁸ A levéltár modern és történelmi épületeinek összekötését üvegátjárókkal oldották meg. Ez az építészeti megoldás amellett, hogy esztétikai szempontból is impozáns, biztosítja a levéltári iratanyagok biztonságos szállítását a különböző épületrészek között. Állományvédelmi okokból csak egy föld alatti szintet létesítettek. A német kollégák tájékoztatása szerint ennek elsődleges oka, hogy a területen jellemzően magas a talajvízszint.⁵⁹

⁵⁸ Az építészeti projekttel kapcsolatos hivatalos információk elérhetők a Német Szövetségi Építésügyi és Területrendezési Hivatal weboldalán: <https://www.bbr.bund.de/BBR/DE/Bauprojekte/berlin/kultur-und-bildung/bundesarchiv/projektinformation.html> (utolsó letöltés: 2025. november 17.).

⁵⁹ A lichterfeldei telephely történetének forrását részben az épületben található, látogatáskor megtekinthető *Die Geschichte des Standortes* állandó kiállítás anyaga szolgáltatta. Emellett a honlapon is megtalálható egy rövid történelmi összefoglalás: <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/standorte/berlin-lichterfelde/#c51526> (utolsó letöltés: 2025. november 17.).

Miután vendéglátóink ismertették az épületek történetét, valamint bejártuk a területet, azt követően érkeztünk mi is, a – már említett – 2000-es években épített, kutatók fogadására kialakított térbe.⁶⁰ Az információs pultnál lepakolva hátulról az egyik üveg folyosón keresztül közelítettük meg a levéltár elülső, régi kadétskolájából kialakított és átépített főépületét. A folyosókat kétszintesre alakították ki és míg a földszinten lévő szintet levéltárosok és látogatók egyaránt használhatják, addig a felső szinten csak a munkatársak közlekedhetnek.

8. kép – A folytonos vonal a külső bejárást, míg a szaggatott a belsőt mutatja egészen a kutatótermekig. (Forrás: <https://www.google.com/maps>)

A főépületbe történő belépéskor a kutatói helyiségek előtere tárult elénk. Kristina John és Dr. Jens Niederhut ekkor részletesen ismertették az épület funkcionális beosztását. A földszinten a mikrofilm gyűjtemény kutatására szolgáló

⁶⁰ Az épület világítását a mawa design nevű német cég építette ki. Az alábbi oldal amellett, hogy leírást nyújt a világítástechnikáról, annak beszerelését, végső állapotát képekkel is prezentálja. <https://www.mawa-design.de/projekte/buero-und-verwaltungsgebäude/bundesarchiv-berlin-lichterfelde> (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

helyiségek találhatók, míg a papíralapú iratanyagok – a kikérés után – az emeleten állnak rendelkezésre. A mikrofilmekről díjmentesen lehet másolatot készíteni, költséget csak a helyben történő kinyomtatáskor számítanak fel. A mikrofilmmolvasókkal felszerelt terem kívülről való megtekintését követően az első emeleti kutatóterem felé vettük az irányt. Az első szinten modern kutatóterem fogadta a delegációt, amelyet lehetőségünk volt megtekinteni. A munkaállomásokat úgy alakították ki, hogy mindenki rendelkezzen külön számítógéppel, megfelelő méretű asztallal, aljzattal, illetve megfelelő világítással. A terem végéből nyíló teremben, polcokra rendezve régi nyomtatott mutatókönyvek, levéltári segédletek érhetők el.

9. kép – Kutatóknak kialakított munkaállomás (Fotó: Bakó Zsigmond)

A kutatói helyiségek megtekintését követően a telephelyen lévő raktárakat, az ott őrzött iratanyagokat tekintettük meg. A raktárak esetében megfigyeltük, hogy nincsenek automata tűzoltó berendezések. Tűz esetén az oltást a kihelyezett poroltókkal lehet megkezdeni, illetve a tűz terjedését a tűzzáró ajtók akadályozzák meg. Az automata oltókészülékek hiányát az is magyarázza, hogy a levéltár két kilométeres közelében két tűzoltóság is található.

A raktárak légcserélő berendezéssel vannak ellátva, amelyek biztosítják a raktárakban tartandó hőmérsékleti és páratartalmi határértékeket. A Szövetségi Levéltár Állományvédelmi Konceptiója alapján a papíralapú iratok, akták esetében a 16–20 C°

hőmérséklet és 35–55% közötti relatív páratartalom az ideális, míg például az üvegnegatívoknál a javasolt hőmérsékleti tartomány 0–8 C°, míg a páratartalom 30–40% közötti.⁶¹

A raktárban Kristina John bemutatta, hogy hogyan zajlik a mintaállványozás, az iratok rendszerezése. A levéltári anyagokat őrző raktári egység előlapján jól láthatóan elhelyeznek egy vonalkódos matricát. A matricán szerepel a törzsszám, a jelzet további elemei, illetve az alján még megjelenhet fólió, vagy oldalszám. Ez abban az esetben rendkívül hasznos információ, ha egy nagyobb terjedelmű irat több raktári egységre bomlik. A vonalkódot a reponáláskor használják, a rendszerben így rögzítik, ha az anyagot visszahelyezték a raktári helyére. A törzsegyeségek jelzetelemei – hasonlóan az MNL szekciós rendszeréhez – betűkből és számokból épülnek fel, szóközzel elválasztva. Az egyedüli különbség, hogy a törzsegyeség első egysége több betűből is állhat, míg a szekciós rendszernél ez nem áll fenn. A betűk pedig minden esetben utalnak arra, hogy mely időszak anyagáról van szó. A delegációnak mutatott Birodalmi Kancellária anyagának törzsegyeségében szereplő R betű is az Északnémet Szövetség és Német Birodalom (1867/1871–1945) alatti besorolásra utal.

*10. kép – Kristina John a Birodalmi Kancellária irataival a kezében
(Fotó: Bakó Zsigmond)*

⁶¹ A levéltár hivatalos honlapján elérhető a 2022 januárjában kiadott Szövetségi Levéltár Állományvédelmi Konceptiója (*Bestandserhaltungskonzept des Bundesarchivs*) nevű dokumentum, amelynek 1. számú melléklete tartalmazza a célértékeket. <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/aus-unserer-archivarbeit/nachhaltige-sicherung-von-archivgut/> (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

A raktárt elhagyva az átmeneti levéltárba (*Zwischenarchiv*) léptünk be. Ebbe a helyiségre érkeznek meg a levéltárba adott anyagok, és itt történik felmérésük, határozzák meg az állományba vételük további menetét. A német munkatársak hangsúlyozták, hogy az átmeneti raktárban még szoktak selejtezést is végezni. Emellett fontos kitérni azokra az anyagokra, amelyek fertőzötten érkeznek az intézménybe. Ezen levéltári anyagok elkülönítésére a helyiségből nyíló külön raktáregységet alakítottak ki.

A következő állomás a Levéltári Filmarchívumba vezetett, amely egy hatszáz négyzetméteres alapterületű raktárral és kutatásra kialakított szobákkal rendelkezik. A német levéltáros kollégák tájékoztatása szerint az éves filmgyarapodás mintegy ezer példányra tehető, és a levéltár számít a nemzeti filmörökség őrzőjének. A német jogszabályok ennek megfelelően az országban megjelent filmek esetében kötelespéldány beszolgáltatását írják elő. Terjedelmével a világ egyik legnagyobb filmgyűjteményének számít, mintegy 210 000 darab filmalkotást 550 000 példányát tárolja.⁶² Az állomány nem csupán a nagysága, hanem a hordozóanyag összetétele miatt is kihívást jelent. A mozgóképanyag 94%-a cellulóz-acetát vagy cellulóz-nitrát tartalmú filmre készült. Ezek az anyagok kémiaiilag instabilak, lebomlásuk hosszú távon elkerülhetetlen, és végső soron az állomány fizikai megsemmisüléséhez vezet. A cellulóz-nitrát film különösen tűz- és robbanásveszélyes, mivel gyúladáspontja rendkívül alacsony, ezért kezelése is speciális előírásokat igényel. A leírtak is jól bizonyítják, hogy digitalizálásuk elsődlegesen állományvédelmi szükséglet. A digitalizálás terén is sikerült fejlődniük, ma már évente a meglévő anyag körülbelül 1%-áról tudnak reprodukciót készíteni, amely több mint a kétszerese a korábbi évek teljesítményének. A digitalizálás során alkalmazott technikai megoldások, gyakorlat terén is magas színvonalat képviselnek. Ezt bizonyítja a Wetgate-technológia alkalmazása is. A filmek szkennelése során a szalagokat speciális folyadékba merítik, így az apró karcolások és sérülések eltűnnek a digitális képen. Emellett a Szövetségi Levéltár 8K felbontású és 16 bites színmélységű, veszteségmentes TIFF-formátumú „Rohscan” állományokat hoz létre, amelyek a hosszú távú, technológiafüggetlen megőrzést szolgálják.⁶³ A digitális állomány nagysága 2022 végén 7 500 digitális filmből állt, amely 38,4 petabájt tárhelyet foglalt el. Érdekesség, hogy ez az iratanyagokról készült digitális másolatoknak több mint az ötszöröse.⁶⁴

⁶² Az itt látható adatok első ránézésre némi eltérést mutatnak a tanulmány elején bemutatott statisztikai adatokhoz képest. Ez azzal magyarázható, hogy ez az adat kifejezetten a hivatalosan megjelent filmalkotásokra vonatkozik. Ezzel szemben az a korábbi információ (337 000 film) a filmtekercek és filmszalagok összterjedelmét jelöli.

⁶³ Christian Hänger – Marlo Boelens – Dirk Förstner: Filme für die Zukunft Die Sicherungsdigitalisierung der Filmbestände des Bundesarchivs. *Forum, Das Fachmagazin des Bundesarchivs* (Bestandserhaltung heute – Massendigitalisierung und Schutz von Originalen), 2023, 89–91.

⁶⁴ Hollmann: i. m. 40.

A filmes anyag bemutatását követően az alagsori raktárakat tekintettük meg. Az alagsorban mozgatható, sínrendszerre épített alapzatokra szerelt tárolóegységeket mutattak be. Ezekre az alapzatokra különböző típusú szekrények – például térkép- és tervtári fiókos szekrények, illetve hagyományos polcos egységek – szerelhetők. Az egyes tárolómodulok oldalán kézi hajtókerék található, amellyel az egész egység a padlóba süllyesztett síneken elmozdítható, így növelhető a raktár kapacitása is. A szerkezet kapcsán megtudtuk, hogy a nagy súlya miatt statikailag csak az alagsorba lehetett telepíteni, felsőbb szinten ilyen típusú rendszert nem tudnak alkalmazni. Ezen a szinten három érdekes gyűjteményt is bemutatnak számunkra. Az első a birodalmi orvosok nyilvántartása. Ezt az amerikai erők gyűjtötték, akik vadásztak az előző rendszer orvosaira. Érdekesség, hogy erről az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Levéltára és Iratkezelési Hivatala (*National Archives and Records Administration* – NARA) mikrofilmmásolatot készített, amelyet később át is adott a Szövetségi Levéltárnak. Emellett megtekintettük a Nemzetiszocialista Tanár-szövetség (*Nationalsozialistischer Lehrerbund* – NSLB) anyagát is, amely szervezetet a társadalmi ellenőrzés jegyében hoztak létre, azzal a céllal, hogy a tanárokat központi ellenőrzött szervezetbe fogják. A harmadik gyűjtemény pedig az NDK rákbetegeinek rendkívül alapos adattárát tartalmazza, amely a diagnózis mellett a kezeléseket is rögzíti, és teljes anamnézist szolgáltat az érintett betegekről. A gyűjtemény rendszerezése születési dátum és lakhely szerint történt.

Kristina John és Dr. Jens Niederhut levéltárosok vezetésével megismerhettük a lichterfeldei telephely raktárait, kutatótermeit, átfogó képet kaptunk az itt őrzött irategyűtesekről, nyilvántartásokról. A szakmai bejárást követően a nap második felében egy újabb tanácskozássra került sor, amelynek részletei a tanulmány következő egységében kerülnek bemutatásra.

6. Tanácskozás a lichterfeldei telephelyen a német levéltáros kollégákkal

A második nap végén rövid megbeszélést tartottunk, amelynek fő témája a Bundesarchiv nyilvántartási rendszere, a digitalizálási folyamatok és az ezekhez kapcsolódó informatikai infrastruktúra volt.

Első témakörként a digitalizálást érintettük. Ahogy a német munkatársak az előző napon is említették, a levéltár saját fejlesztésű, *DoD Manager* nevű szoftvert alkalmazza a digitalizálási munkafolyamatok követésére. A rendszer fejlesztése a COVID-időszakban indult, a folyamatban részt vevő munkatársak közreműködésével, azzal a céllal, hogy a belső munkafolyamatok átláthatóbbá és nyomon követhetőbbé váljanak. A workflow – a Basys nyilvántartási rendszerükhöz hasonlóan – Oracle alapú, pontosabban a workflow egy webalapú Oracle Apex alkalmazásfejlesztő környezetben készült applikáció, amely közvetlenül csatlakozik a fent említett rendszerhez.⁶⁵ A kap-

⁶⁵ Az Oracle Apexről az általános információk elérhetők a következő oldalon: <https://apex.oracle.com/en/> (utolsó letöltés: 2025. november 30.). A platformról szóló dokumentáció a válto-

csolatnak köszönhetően a nyilvántartásba felvett rekordok adatai átemelhetők a workflowt vezető programba, illetve a digitalizálási munkafolyamat is összekapcsolható a nyilvántartásban vezetett rekordokkal.

A rendszer a munkafázisokat külön modulként kezeli, így megkülönbözteti a digitalizálási feladat rögzítését, a feldolgozandó anyag előkészítését, a digitalizálást, valamint a digitális állományok tárolását és átadását. Az egyes modulokon belül hierarchikusan egymásra épülő lépések találhatók. A rendszer úgy lett kialakítva, hogy amint például az előkészítési modul összes lépése lezárul, az adott feladat automatikusan a következő munkafázisba, a digitalizálási modulba lép tovább.

A munkafolyamat elején a feladatfelvétel munkafázisban a digitalizálási feladatokat egyedi azonosítóval látják el, jelzet alapján összekapcsolják a nyilvántartási rekorddal, megadják a digitalizálási feladat típusát és a levéltári telephelyet. Ez a folyamat teljesen manuálisan történik, vagyis a rendszer akkor sem hoz létre automatikusan rekordot, ha egy kutató másolatmegrendelést ad le.

A modulokon, munkafázisokon belül adatlapok találhatók, amelyek az adott egységben végzett munka teljes dokumentációjának rögzítésére szolgálnak. Ennek ismertetésére a digitalizálási egységnél térek ki. A digitalizálási űrlapon elsődleges adatként megjelenik a megbízási szám, vagy azonosító, a feladat prioritása és az aktuális státusz. Mivel az azonosító szerepét már tisztáztam, így sorban a következő oszlopokra térek ki. Nagyon fontos pont volt, hogy a prioritást is tudják jelezni. Egyes projektek, megrendelések elkészítésére kevesebb idő áll rendelkezésre, fontosabb prioritást élveznek. Ezt a második oszlop adatmezőjében tudják szövegesen jelezni. Amennyiben nem képez elsőbbséget a digitalizálás, akkor a mező üres marad. A harmadik oszlopban a sorszámmal és a folyamat megnevezésével ellátva az aktuális státuszt jelölik. Ezt követően a digitális fájlok elhelyezésére szolgáló mappa elnevezése jelenik meg. Az elnevezés az eredeti iratanyag törzsszámából, illetve a feldolgozást rögzítő ügyszeret számából tevődik össze. Az egyes jelzetelemek egyértelmű elhatárolására alsóvonalat használnak. Az ötödik és hatodik oszlopban a felvételezendő anyag típusát és az elkészült felvételek számát tudják jelölni. Így a rendszeren belül jól látható és elkülöníthető, hogy aktáról, nagy alakú anyagról, vagy éppen médiaanyagról van-e szó. A következő két oszlop technikai adatokat őriz, úgymint a szkennert azonosítója, illetve a szkennelés dátuma. Előbbi adatnál elsősorban a szkennelést végző személyt szerették volna rögzíteni, de a szigorú adatvédelmi előírások miatt csak a szkennert azonosítóját tudták felvenni. Legvégül a feldolgozás kapcsán észleltek, fontosabb feljegyzések közzétételére szolgáló megjegyzés mező található. Az átláthatóság érdekében az egyes feladatok színnel is megjelölhetők, annak megfelelően, hogy azok elkészültek, megjegyzés tartozik hozzájuk, vagy esetleg elkészítésük problémába ütközött. Emellett nagyon hasznos, hogy az egyes metaadatokra külön rá lehet keresni, összetett szűréseket lehet végezni.

zási jegyzékkel elérhető a következő elérési útvonalon: <https://apex.oracle.com/en/learn/documentation/> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

Az elkészült digitális tartalmakból a Sonas modul végül elektronikus átvételi csomagokat, úgynevezett SIP-eket készít.⁶⁶ A tartós megőrzésnél az OAIS (Open Archival Information System) szabványt használják.⁶⁷ A SIP elkészítése mellett a rendszer át is adja ezeket a csomagokat Koblenzbe, a központi repozitóriumnak, ahol megtörténik a befogadásuk. Amennyiben az átadás során probléma lépne fel, a rendszer automatikusan újraküldi az egyes SIP csomagokat. A Bundesarchiv digitális állományának tárolására 52-60 petabyte tárhely áll rendelkezésre. A biztonsági megőrzést egy nyílt formátumú, nagy kapacitású, mágnesszalagos adattárolási technológiával, Linear Tape-Open (LTO) szabvánnyal oldják meg.⁶⁸ A folyamat a helyi tárhelyen őrzött, de már a központnak átadott digitális tartalmak törlésével zárul. A workflow minden egyes lépése a lezárást követően visszakereshető, és a folyamat során rögzített adatokból statisztikák készíthetők.

A digitalizálási workflow nem csak a belső felhasználói oldallal, vagyis a Basys rendszerrel, hanem a külső repozitóriumi keretrendszerrel, az *Invenio*-val is össze van kötve. Ez a Szövetségi Levéltár azon felülete, ahol a kutatók, látogatók a digitalizált levéltári anyagot bejelentkezés után megtekinthetik, és szükség esetén meg is rendelhetik.⁶⁹ A kapcsolatnak köszönhetően, amikor a kutató például a személyi igazolvány segítségével bejelentkezik az oldalra, akkor a rendszer biztosítja számára a jogosultságai szerinti hozzáférést a digitalizált anyagokhoz. Az *Invenio* a felhasználók számára egyszerű és összetett keresést, valamint névtérben és struktúrában való keresési lehetőséget is kínál. Utóbbi keresésnél a német kollégák bemutatták, hogy a levéltári leírási egységek egészen az ügyiratok szintjéig metaadatoltak, jelzetük, címük, időköreik és a lényeges információk is elérhetők. Miután a felhasználó megtalálta a megfelelő rekordot, az adatlapról másolatmegrendelést

⁶⁶ Submission Information Package (SIP): „Az E-ARK Átadási/átvételi (benyújtási) információs csomag (SIP) a hosszú távú tárolásra szánt iratok és metaadataik levéltári átadásra történő csomagolásának EU-szintű szabványa...” A definíció teljes terjedelmében elérhető a Magyar Levéltári Portál fogalomtárban: <https://fogalomtar.archivportal.hu/fogalom/71> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

Jogszabályi meghatározása megtalálható a 34/2016. (XI. 30.) EMMI rendelet az elektronikus formában tárolt iratok közlevéltári átvételének eljárásrendjéről és műszaki követelményeiről, 2. §, 3. pontjában: „elektronikus átvételi csomag: olyan tömörítetlen állomány, amely egy vagy több elektronikus irat és kapcsolódó metaadataik meghatározott formátumú és struktúrájú, a levéltári átvétel céljából összekapcsolt együttese.” <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600034.emm> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁶⁷ Magyar Levéltári Portál, Levéltári fogalomtár, OAIS (Open Archival Information System). <https://fogalomtar.archivportal.hu/fogalom/192> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁶⁸ Carol Sliwa: What is Linear Tape-Open (LTO)? In: *Search Data Backup*. (TechTarget.). 2024. <https://www.techtarget.com/searchdatabackup/definition/Linear-Tape-Open-LTO> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁶⁹ Az *Invenio* rendszer a következő felületen érhető el: <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/login.xhtml> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

is leadhat. A levéltárnak ezt követően hat hét áll rendelkezésre a digitális tartalom elkészítésére és a felhasználónak történő átadásra.

Végezetül a Basys nevű nyilvántartó rendszer front end, vagyis felhasználói felületét mutatták be a német munkatársak. Az ismertetésnél elmondták, hogy jelenleg a 2018 júliusában bevezetett *Basys 2* nevű rendszert használják, amely az előző verzióhoz képest már integráltan kezeli a levéltári folyamatokat. A fejlesztést egy német informatikai szolgáltató és szoftverfejlesztő vállalat, a Conet ISB GmbH végezte.⁷⁰ A Conet ISB oldalán részletes adatok találhatók a projekttel kapcsolatban. Abból kiderül, hogy a cég a megbízás keretében letisztázta a tervezett program koncepcióját, előkészítette a migrációt és végül lefejlesztette a szoftvert. A rendszer bevezetését követően pedig betanítással támogatták a Szövetségi Levéltárat. A korábbi, egyes különálló rendszerkomponensek integrációja mellett az adatmodellt is optimalizálták a rendszer felgyorsítása céljából. Az integrált, modulokat és funkciókat összefogó kliens felület a *Basys 2 Akte* nevet viseli és a Bundesarchiv minden telephelyén elérhető. A rendszer aktív felhasználóinak száma a projektleírás alapján mintegy 400 fő. A rendszeren belül a modulok, funkciók elérését jogosultsági köröknek megfelelően lehet kialakítani, vagyis szervezeti egységek, vagy egyes felhasználók szerint paraméterezhető. Emellett a rendszer egyes munkafolyamatok során – a relációs adatbázismodell logikájából adódóan – más modulokra és folyamatokra is hivatkozik. Az előzetes próbamigrációkat követően a levéltár állományában lévő 18 millió leírási egység migrációja egyetlen nap alatt lezajlott.⁷¹

A szakrendszer bemutatásakor egy leírási egység adatlapját nyitották meg a német kollégák. Az űrlap adatmezői kapcsán elmondták, hogy azok attól függően módosíthatók, hogy milyen anyagot szeretnének velük leírni. A rendszeren belül irattípusonként eltérő, előre paraméterezett adatlapok választhatók ki, többek között a fényképek, a személyi iratok vagy a tervrajzok leírására. A rekord létrehozásakor a *Basys 2 Akte* felületén különböző fülek jelentek meg, amelyek vélhetően további modulokhoz, rekordok készítéséhez vezetnek. A fond szintű leírási egység készítésekor például megjelent a képernyőn egy külön fül az alsóbb leírási egységek metaadatolásához. Mivel az időkeret szűkös volt, a rendszer részletes bemutatására nem nyílt lehetőség, így annak mélyebb ismertetése nekem sem áll módomban.

A leírási egységeknél a szabvány használatára vonatkozó kérdéseinkre meglepő választ kaptunk. Kiderült, hogy ezzel kapcsolatban nincs egységes előírás az intézményen belül. A tanácskozáson elhangzottak alapján egyes szervezeti egységek használják, míg mások figyelmen kívül hagyják az ISAD(G) szabvány előírásait.⁷²

⁷⁰ A Conet ISB GmbH vállalat weboldala megtekinthető a következő linken: <https://www.conet-isb.de/de> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁷¹ Conet ISB GmbH 2018: *BASYS 2 im Wirkbetrieb: Conet ISB*. <https://www.conet-isb.de/de/online-kundenzeitschrift/detail/basys-2-im-wirkbetrieb>. (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁷² Magyar Levéltári Portál, Levéltári szabványok és letölthető szakmai anyagok: General International Standard Archival Description. Az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi

Az okok között a munkatársak az eltérő adatvédelemre, illetve az egyes levéltári anyagok speciális voltára hivatkoznak. Utóbbiak azért is meglepőek, mert maga a szabvány nem tartalmaz olyan kötelezettséget, amely betartása az adatvédelmi elveket sértene, illetve az iratanyag szerkezete, jellege sem sérül a szabványi leírás során. Utóbbi pont kapcsán igaz, hogy a szabvány szövege kitér a speciális hordozókra – például a pecsétekre – és megjegyzi, hogy ezekre vonatkozóan nem nyújt részletes útmutatást. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy megfelelő kiegészítő útmutatók alkalmazásával az ISAD(G) leírási elvei ezeknél az anyagoknál is érvényesíthetők.⁷³ A digitális tartalmakat a nyilvántartási rekordokhoz UUID segítségével kapcsolják. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az elkészült digitális felvételek egy állandó, tartós elérést biztosító azonosítót kapnak, amelynek köszönhetően a leírási egységek oldaláról közvetlenül hivatkozhatók.⁷⁴

A második napi tanácskozást rendkívül hasznosnak értékeltük. A német munkatársak részletes ismertetése révén átfogó képet kaptunk a Bundesarchiv digitalizálási és nyilvántartási folyamatainak technikai és szervezeti hátteréről. Különösen értékes volt, hogy a magyarázatok mellett a rendszerek felhasználói felületeit is bemutatták, és a működéssel, illetve az alkalmazott munkafolyamatokkal kapcsolatos kérdéseinkre részletes, információgazdag választ adtak.

7. A tanulmányút összefoglalása

A Berlinben tett látogatás összegzéseként elmondható, hogy az minden előzetes szakmai várakozásnak megfelelt. A tanulmányút főbb tanulságait, eredményeit az alábbiakban fogom összefoglalni.

A Szövetségi Levéltár műhelyeinek, munkaszobáinak megtekintése, illetve a külön megszervezett tanácskozások mind elméleti, mind gyakorlati betekintést biztosítottak a német levéltárosok munkájába. Ezek eredményeként többek között megismerhettük az intézményben folytatott digitalizálás menetét, az azt irányító munkafolyamatot és a digitalizáláshoz használt modern eszközparkot. A bemutatók sorában kifejezetten értékes pont volt a saját fejlesztésű szoftver részletes ismertetése. A digitalizálás kapcsán szerzett ismeretek összességében olyan infor-

Szabványa. Második kiadás, 2000. Kézirat, 54 oldal. <https://archivportal.hu/wp-content/uploads/2022/06/ISAD-G.pdf> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

⁷³ Uo. Bevezető B4. pont, 7. oldal: „A szabvány úgy készült, hogy a levéltári anyag leírására annak típusától és hordozójától függetlenül alkalmas legyen; ugyanakkor szabályai nem adnak útmutatást az olyan speciális levéltári anyagok leírására, mint például a pecsétek, a térképek, a hangzóanyagok. Ez utóbbiakhoz már léteznek kiadott útmutatók, és jelen szabvány ezekkel az útmutatókkal együtt kell használni a speciális levéltári anyagok leírásánál.”

⁷⁴ Alexander S. Gillis – Scott Robinson: What is a UUID (Universally Unique Identifier)? In: *Search App Architecture*. (TechTarget.). 2025 <https://www.techtarget.com/searchapparchitecture/definition/UUID-Universal-Unique-Identifier> (utolsó letöltés: 2025. november 30.).

mációkat szolgáltatottak, amelyek megfontolandók hasonló, hazai munkafolyamatok kialakításakor.

Az állományvédelem területén meglepő tapasztalat volt, hogy a Bundesarchiv már nem végez savtalanítást. A savasodó iratok esetében a hangsúlyt a digitalizálásra helyezték. Az eljárás eredményeként a papíralapú eredeti anyagot végleg kivonják a kutatásból, az elsődleges cél, hogy reprodukció elkészítését követően azokat véglegesen, érintetlen állapotban helyezték el. Az állományvédelem kapcsán kifejezetten hasznos volt, hogy a nemzetközi konferenciákon szerzett tapasztalatokat is megosztották a delegációnkkal. A kitekintésből körvonalazódott, hogy a fentebb leírt gyakorlatot több külföldi levéltár is alkalmazza. Az egyes diagnosztikai eszközök működésének megismerése szintén kiemelendő. A területen hasznosítható műszerek jövőbeli alkalmazása a hazai gyakorlatban mindenképpen megfontolandó.

A felsoroltak mellett jelentős információk hangzottak el a Stasi-iratanyag integrációjával kapcsolatban is. A német kollégák részletesen ismertették az összevonás szervezeti és jogi vonatkozásait, külön kitérve a nyilvántartások és adatvédelem harmonizációjának nehézségeire és az ebből levonható tanulságokra. Fontos tapasztalatként jelent meg továbbá az épület tereinek kialakítása, illetve a kiállítások felépítése, a multimédiás és interaktív elemek levéltár-pedagógiai és tájékoztatói szempontú alkalmazása.

A tanácskozások révén a kölcsönös tudásátadásra is sor kerülhetett, ami számos szempontból jelentősnek bizonyult. Egyfelől lehetővé vált a Magyar Nemzeti Levéltárban és a Szövetségi Levéltárban alkalmazott technológiai és technikai eljárások összehasonlítása. Másfelől a szakmai beszélgetések a kapcsolatépítés szempontjából is nagy jelentőséggel bírtak. Mindkét fél számára körvonalazódtak azok a területek, amelyeket a magyar és a német levéltárügy kiemelten kezel, illetve amelyek mentén a két intézmény támogatni tudja egymás munkáját. Itt elegendő visszatalni a *Magyarország katonai birtokbavétele 1944–1945* projekt kapcsán felajánlott hungarika-anyagokra, valamint a mesterségesintelligencia-alapú feldolgozás iránt mutatott német érdeklődésre. Úgy gondolom, hogy egymás gyakorlatainak megismerése bizonyos pontokon hozzájárulhat a levéltári gondolkodás megújításához is.

A tanulmányban ismertetett technikai eszközök és eljárások reményeim szerint a magyar levéltári gyakorlatban is hasznosíthatóvá válnak. A tanulmányban ezen elemek részletes leírása azt a célt szolgálta, hogy működésük, felhasználási lehetőségeik érthetővé, adaptálásuk mérlegelhetővé váljon. Az adaptálás kérdésében véleményem szerint sokat segítenek a német levéltárosok tapasztalatai, amelyeket szintén igyekeztem beépíteni a tanulmányba.

Végezetül elmondható, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár delegációjának berlini tanulmányútja során szerzett tapasztalatok megerősítették, hogy a nemzetközi szakmai párbeszéd különösen fontos a levéltári feladatok és modern kihívások kezelésében. A látogatás nemcsak új ismeretekkel szolgált, hanem olyan gyakorlati tapasztalatokkal is, amelyek a hazai levéltári munka fejlesztéséhez hosszabb távon is hozzájárulhatnak.